

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΓΙΑ

η.μ.σ.

ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων - Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Τμήμα Οικονομικών Επιστημών - Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Τμήμα Οικονομικών Επιστημών - Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Τμήμα Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων - Πανεπιστήμιο Πειραιά

**Διαπανεπιστημιακό Διατμηματικό
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Τοπική και Περιφερειακή Ανάπτυξη και Αυτοδιοίκηση»**

**«Ηλεκτρονική Δημοκρατία: Μία Συγκριτική Μελέτη
Τεσσάρων Ευρωπαϊκών Χωρών».**

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ ΕΛΙΣΑΒΕΤ

Επιβλέπων καθηγητής : Παπαδημητρίου Θεόφιλος

Θεσσαλονίκη, Σεπτέμβριος 2017

Department of Political Studies and International Relations - University of Peloponnese

Department of Economics - Democritus University of Thrace

Department of Economics - Aristotle University of Thessaloniki

Department of Business Administration - University of Piraeus

**Interuniversity Interdepartmental
Master Program in
«Local and Regional Government and Development»**

**«E-Democracy: A comparative study of four european
countries»**

KONSTANTINIDOU ELISAVET

Supervisor : Papadimitriou Theophilos

Thessaloniki, September 2017

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ηλεκτρονική δημοκρατία αποτελεί ένα σύγχρονο υπόδειγμα το οποίο αναφέρεται στη χρήση των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ) για την υποστήριξη της δημοκρατικής διαδικασίας λήψης αποφάσεων με σκοπό την ενίσχυση των δημοκρατικών θεσμών και διαδικασιών, ενσωματώνοντας τις διαδικτυακές δραστηριότητες των κυβερνήσεων, των εκλεγμένων αντιπροσώπων, των πολιτικών κομμάτων και των πολιτών. Περιλαμβάνει διάφορα εργαλεία και εφαρμογές, όπως είναι το ηλεκτρονικό κοινοβούλιο, η ηλεκτρονική δικαιοσύνη, η ηλεκτρονική διαβούλευση, η ηλεκτρονική ψηφοφορία και η ηλεκτρονική συμμετοχή, μέσω των οποίων οι πολίτες έχουν τη δυνατότητα να αλληλεπιδρούν με τους υπεύθυνους χάραξης της πολιτικής σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση των εφαρμογών της ηλεκτρονικής δημοκρατίας σε τέσσερις ευρωπαϊκές χώρες, οι οποίες είτε είναι πρωτοπόρες στον τομέα αυτό (Εσθονία, Φινλανδία), είτε βρίσκονται σε πολύ αρχικό στάδιο (Ιταλία, Ισπανία), με στόχο την ανάδειξη των καλών πρακτικών και των αντίστοιχων προβλημάτων που εντοπίζονται.

Λέξεις κλειδιά: ηλεκτρονική δημοκρατία, ηλεκτρονική ψηφοφορία, ηλεκτρονική συμμετοχή.

ABSTRACT

E-democracy is a modern paradigm that refers to the use of Information and Communication Technologies (ICT) to support democratic decision-making in order to strengthen democratic institutions and processes, integrating the online activities of governments, elected representatives, political parties and citizens. It includes a variety of tools and applications, such as e-parliament, e-justice, e-consultation, e-voting and e-participation, through which citizens have the ability to interact with policymakers at local, national and international level. The aim of this thesis is to investigate the applications of e-democracy in four European countries, which are either pioneers in this field (Estonia, Finland) or are at a very early stage (Italy, Spain), with a view to highlighting good practices and the corresponding problems identified.

Keywords: e-democracy, e-voting, e-participation.

Περιεχόμενα

7
10
10
10
11
13
16
18
21
21
21
22
23
25
25
25
25
26
28
31
31
33
36
37
5

40

47

52

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Όπως κάθε τεχνολογική επανάσταση επηρεάζει τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ πολιτών και εξουσίας, έτσι και το διαδίκτυο έχει επιφέρει κρίσιμης σημασίας αλλαγές στις σύγχρονες δημοκρατικές λειτουργίες. Οι τεχνολογικές εξελίξεις ιδιαίτερα όσον αφορά τη διάχυση του Web 2.0 έχουν αναδείξει νέους τρόπους με τους οποίους οι Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ) μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να περιορίσουν το χάσμα μεταξύ των πολιτικών ελίτ και των πολιτών, καθώς και για να μετασχηματίσουν τις δημοκρατικές πρακτικές. Πράγματι, κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών, οι ΤΠΕ υιοθετούνται ολοένα και περισσότερο από τις κυβερνήσεις με σκοπό την αύξηση της εμπλοκής του κοινού στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, δεδομένου του δημοκρατικού ελλείμματος που παρατηρείται σε πολλές χώρες αλλά και σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Η σταδιακή αποδέσμευση των πολιτών από τις πολιτικές διαδικασίες αντανακλάται στα χαμηλά ποσοστά συμμετοχής στις εκλογές, αλλά και στα χαμηλά επίπεδα εμπιστοσύνης απέναντι στους δημοκρατικούς θεσμούς και στους πολιτικούς ηγέτες.

Έτσι, το διαδίκτυο προσφέρει σημαντικές ευκαιρίες δέσμευσης του κοινού στις δημοκρατικές διεργασίες, χωρίς βέβαια να διακυβεύεται η αρχή της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, η οποία ωστόσο βρίσκεται σε κρίση. Στο πλαίσιο αυτό, η ηλεκτρονική δημοκρατία αποτελεί ένα σύγχρονο υπόδειγμα το οποίο αναφέρεται στη χρήση των ΤΠΕ για την υποστήριξη της δημοκρατικής διαδικασίας λήψης αποφάσεων με σκοπό την ενίσχυση των δημοκρατικών θεσμών και διαδικασιών, ενσωματώνοντας τις διαδικτυακές δραστηριότητες των κυβερνήσεων, των εκλεγμένων αντιπροσώπων, των πολιτικών κομμάτων και των πολιτών. Έτσι, λαμβάνει έναν ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα, καθώς βασίζεται στην κοινωνία των πολιτών και στοχεύει στο άνοιγμα της πολιτικής σκηνής και στην αναβάθμιση της διαφάνειας και λογοδοσίας της εξουσίας. Πρακτικά, περιλαμβάνει διάφορα εργαλεία και εφαρμογές, όπως είναι το ηλεκτρονικό κοινοβούλιο, η ηλεκτρονική δικαιοσύνη, η ηλεκτρονική διαμεσολάβηση, η ηλεκτρονική διαβούλευση, η ηλεκτρονική ψηφοφορία και η ηλεκτρονική συμμετοχή. Μέσω αυτών των εργαλείων, οι πολίτες έχουν τη δυνατότητα να σχεδιάζουν, να εμπλέκονται, να ενεργούν και να αλληλεπιδρούν με τους διαμορφωτές και υπεύθυνους χάραξης της πολιτικής σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει αναλάβει διάφορες πρωτοβουλίες για την προώθηση της συμμετοχής των πολιτών στις δημοκρατικές διαδικασίες, χωρίς ωστόσο να έχει αναπτυχθεί κάποια συγκεκριμένη πολιτική που να εξειδικεύεται στην ηλεκτρονική δημοκρατία. Εξάιρεση αποτελεί η Ευρωπαϊκή Πρωτοβουλία Πολιτών, ένα συμμετοχικό εργαλείο που παρέχει στους Ευρωπαίους πολίτες των δικαίωμα να συμμετέχουν στις νομοθετικές διαδικασίες της ΕΕ, το οποίο θεσμοθετήθηκε με τον Κανονισμό 211/2011, ορίζοντας ότι αν τουλάχιστον ένα εκατομμύριο πολίτες από τουλάχιστον 7 κράτη-μέλη της ΕΕ υπογράψουν για ένα συγκεκριμένο ζήτημα που εμπίπτει στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, τότε αυτή πρέπει να νομοθετήσει σχετικά με αυτό το ζήτημα. Σε επίπεδο κρατών-μελών, εντοπίζονται μεγάλες διαφοροποιήσεις σχετικά με την εφαρμογή πρωτοβουλιών που εντάσσονται στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής δημοκρατίας. Ενώ ορισμένες χώρες είναι ιδιαίτερα ενεργές, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την Εσθονία στο πεδίο της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, στις περισσότερες εξ αυτών εντοπίζονται μεμονωμένες πρωτοβουλίες, κυρίως στην τοπική αυτοδιοίκηση και στο πεδίο της ηλεκτρονικής συμμετοχής.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση των εφαρμογών της ηλεκτρονικής δημοκρατίας μέσω της ανάλυσης πραγματικών παραδειγμάτων χωρών που έχουν υιοθετήσει πρακτικές ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, συμμετοχής και εμπλοκής των πολιτών στις δημοκρατικές λειτουργίες. Συγκεκριμένα, η μελέτη που ακολουθεί στοχεύει στην ανάδειξη καλών πρακτικών ηλεκτρονικής δημοκρατίας σε τέσσερις ευρωπαϊκές χώρες, οι οποίες εφαρμόζονται είτε σε εθνικό είτε σε τοπικό επίπεδο. Οι χώρες που επιλέχθηκαν είναι η Εσθονία, η Φινλανδία, η Ιταλία και η Ισπανία, οι οποίες ανά δυάδες (Εσθονία / Φινλανδία vs Ιταλία / Ισπανία) αντιπροσωπεύουν δύο αντίθετα παραδείγματα εφαρμογής της ηλεκτρονικής δημοκρατίας. Ενώ οι δύο πρώτες θεωρούνται ιδιαίτερα καινοτόμες στην ανάπτυξη και εφαρμογή πρακτικών ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και συμμετοχής των πολιτών μέσω κεντρικού σχεδιασμού, οι δεύτερες βρίσκονται ακόμα σε εμβρυϊκό στάδιο, αναπτύσσοντας ορισμένα προγράμματα ηλεκτρονικής συμμετοχής σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης, χωρίς ωστόσο την απαραίτητη ομοιογένεια και υποστήριξη από την κεντρική κυβέρνηση και τους πολίτες. Απώτερος στόχος της αναλυτικής παρουσίασης του δίπολου αυτού είναι η ανάδειξη των καλών πρακτικών αλλά και των προβλημάτων που ενέχει η εφαρμογή του σύγχρονου υποδείγματος της ηλεκτρονικής δημοκρατίας.

Η δομή της παρούσας εργασίας έχει ως εξής: στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το θεωρητικό υπόβαθρο που διέπει το ζήτημα της ηλεκτρονικής δημοκρατίας και συγκεκριμένα μελετώνται ο αντίκτυπος της σύγχρονης Τεχνολογίας Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ) στις δημοκρατικές λειτουργίες, η έννοια της ηλεκτρονικής δημοκρατίας, οι τομείς, οι αρχές και οι προϋποθέσεις εφαρμογής της, καθώς και οι σημαντικότερες ευρωπαϊκές δράσεις που αναπτύσσονται σε αυτό το πεδίο. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η μεθοδολογία της έρευνας και αναλύονται οι λόγοι επιλογής των τεσσάρων χωρών που μελετώνται. Ακολούθως, στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζονται οι περιπτώσεις των χωρών (Εσθονία, Φινλανδία, Ιταλία, Ισπανία) αναφορικά με τις εφαρμογές ηλεκτρονικής δημοκρατίας που έχουν υιοθετήσει. Στις δύο πρώτες περιπτώσεις πραγματοποιείται κατηγοριοποίηση των εν λόγω εφαρμογών στους τομείς της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και ηλεκτρονικής συμμετοχής των πολιτών σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, ενώ στις δύο επόμενες παρουσιάζονται συνολικά οι σημαντικότερες σχετικές πρωτοβουλίες που έχουν αναληφθεί μέχρι και σήμερα, καθώς αυτές αφορούν αποκλειστικά την τοπική αυτοδιοίκηση και εφαρμόζονται μεμονωμένα χωρίς να υπάρχει κεντρικός σχεδιασμός. Τέλος, καταγράφονται τα συμπεράσματα και οι προτάσεις για μελλοντική έρευνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

1.1 Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

Οι σύγχρονες εξελίξεις στις δημοκρατικές διαδικασίες βασίζονται σε σημαντικούς μετασχηματισμούς που ενσωματώνουν συμμετοχικά χαρακτηριστικά, στο πλαίσιο της ανάπτυξης της σημερινής μεταπολιτευτικής δημοκρατικής μορφής. Όπως εξηγεί ο Keane (2009), στο σύγχρονο πλαίσιο της «εποπτικής δημοκρατίας», οι πολίτες έχουν τη δυνατότητα χρήσης προηγμένων τεχνολογιών και άφθονων μέσων επικοινωνίας, συμβάλλοντας έτσι στη διασφάλιση της λογοδοσίας της κυβερνητικής εξουσίας σε όλο το κοινωνικοπολιτικό φάσμα, σε συνδυασμό με την αυξημένη δράση των αντίστοιχων φορέων, όπως είναι οι ομάδες πολιτών και οι οργανώσεις υπεράσπισης των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Ενώ, λοιπόν, η σημασία των παραδοσιακών δημοκρατικών δομών παραμένει, ταυτόχρονα επιχειρείται και μία πολιτική αλλαγή που ενέχει τα στοιχεία της αμφισβήτησης και του ελέγχου.

Υπό το πρίσμα αυτής της αλλαγής, οι σύγχρονες Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ) διαδραματίζουν έναν κυρίαρχο ρόλο. Ενώ η χρήση των ΤΠΕ από τον απλό πολίτη μπορεί να διαταράξει τις παραδοσιακές μορφές πολιτικής εξουσίας, σήμερα, ολοένα και περισσότεροι πολιτικοί θεσμοί, όπως τα κόμματα, χρησιμοποιούν τις σύγχρονες τεχνολογίες σε απάντηση των αυξανόμενων απαιτήσεων της κοινωνίας των πολιτών για περισσότερη διαφάνεια, συμμετοχή, λογοδοσία και εκπροσώπηση στα κέντρα λήψης αποφάσεων (Hutchins & Lester, 2011). Αυτές οι πρακτικές προσφέρουν στους πολίτες σημαντικές ευκαιρίες ουσιαστικής εμπλοκής, κατανόησης και συμμετοχής στο δημοκρατικό σύστημα. Πράγματι, οι μετασχηματισμοί που υλοποιούνται στις σημερινές κοινωνίες ιδιαίτερα σε ότι αφορά τη διάχυση των τεχνολογιών του Web 2.0 έχουν αναζωπυρώσει το δημόσιο διάλογο σχετικά με το «δημοκρατικό δυναμικό» των ΤΠΕ και τη δυνατότητα μείωσης του χάσματος μεταξύ της πολιτικής ελίτ και των πολιτών (Clarke, 2013).

Κατά τα τελευταία χρόνια, οι ΤΠΕ χρησιμοποιούνται από πολλές κυβερνήσεις και δημοκρατικούς θεσμούς με σκοπό την εμπλοκή των πολιτών στις δημοκρατικές διαδικασίες και στις πρακτικές λήψης αποφάσεων, μέσω μια διαδικασίας που γενικά καλείται ως «ηλεκτρονική συμμετοχή» (eParticipation) (Demetriou, 2013). Ενώ η αντιπροσωπευτική δημοκρατία και οι παραδοσιακές προσεγγίσεις της άσκησης πολιτικής βρίσκονται σε κρίση, όπως για παράδειγμα αποτυπώνεται στην ΕΕ με το αυξανόμενο ρεύμα ευρωσκεπτικισμού και το αντιληπτό δημοκρατικό έλλειμμα, και το ενδιαφέρον των πολιτών για τα πολιτικά κόμματα και τις εκλογές μειώνεται, η χρήση των ΤΠΕ μπορεί να προσφέρει σημαντικές ευκαιρίες αποτελεσματικότερης διαχείρισης αυτών των τάσεων. Σύμφωνα με τον Lehtonen (2007), η ανάπτυξη μιας πιο διαφανούς, ευαίσθητης και συμμετοχικής διαδικασίας στη λήψη αποφάσεων είναι απαραίτητη για την αναζωογόνηση της ευρωπαϊκής δημοκρατίας, ένα εγχείρημα που μπορεί να υλοποιηθεί με τη χρήση των ΤΠΕ.

Οι Tuzzi et al (2007) υποστηρίζουν ότι οι ΤΠΕ και οι δυνατότητες που προσφέρονται από την εποχή του Web 2.0 μπορούν να ισχυροποιήσουν την εμπλοκή των πολιτών στις νομοθετικές διαδικασίες, στη συνδιαμόρφωση των δημόσιων υπηρεσιών και στην πλαισίωση του δημόσιου διαλόγου. Ομοίως, οι Tambouris et al (2013) επισημαίνουν ότι η συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών στις δημοκρατικές διαδικασίες μέσω του διαδικτύου έχει περάσει σήμερα σε μια νέα εποχή, όπως αντανακλάται στην αθρόα αύξηση των τρόπων και των μορφών με τους οποίους πραγματοποιείται και εκφράζεται. Μέσω αυτής της ηλεκτρονικής συμμετοχής, προωθείται ένα σύγχρονο μοντέλο επανασύνδεσης των πολιτών με την πολιτική, με το αίτημα να περιοριστεί η πολυπλοκότητα της λήψης αποφάσεων και των νομοθετικών διαδικασιών, να αυξηθεί η διαφάνεια και λογοδοσία, και να μειωθεί το αντιληπτό δημοκρατικό έλλειμμα στην ΕΕ. Στο πλαίσιο αυτό, έχει αναδειχθεί μια νέα μορφή συμμετοχής, η λεγόμενη ηλεκτρονική δημοκρατία.

1.2 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Κατά τα τελευταία χρόνια, διάφορες έννοιες και ορισμοί έχουν χρησιμοποιηθεί για να περιγράψουν τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των πολιτών και των κυβερνήσεων που λαμβάνουν χώρα μέσω του διαδικτύου, όπως είναι η ηλεκτρονική συμμετοχή, η ηλεκτρονική δημοκρατία και η ηλεκτρονική διακυβέρνηση. Ωστόσο, όπως επισημάνθηκε στην προηγούμενη ενότητα, οι κυβερνήσεις συχνά υιοθετούν διάφορες

τεχνολογικές λύσεις με σκοπό περισσότερο την αύξηση της αποδοτικότητας των δημόσιων υπηρεσιών και τη μείωση του κόστους, και λιγότερο την ενίσχυση των δημοκρατικών διαδικασιών (Verdegem & Hauttekeete, 2010). Είναι, επομένως, σημαντικό να αναδειχθούν οι διαφοροποιήσεις μεταξύ αυτών των εναλλακτικών εννοιών, ιδιαίτερα σε ότι αφορά τη διάκριση μεταξύ ηλεκτρονικής δημοκρατίας και ηλεκτρονικής διακυβέρνησης. Πράγματι, η διαφορά μεταξύ των δύο έχει επισημανθεί και στη σχετική ερευνητική βιβλιογραφία. Παραδειγματικά, ο Norris (2010), μελετώντας εμπειρικά την εφαρμογή της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης στις ΗΠΑ, διαπίστωσε ότι οι αισιόδοξοι ισχυρισμοί περί προώθησης της συμμετοχής και δέσμευσης των πολιτών στις δημοκρατικές διαδικασίες μέσω της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης διαψεύστηκαν. Έτσι, ενώ η ηλεκτρονική συμμετοχή, διακυβέρνηση και δημοκρατία είναι τρεις αλληλένδετες έννοιες, υπάρχει η εσφαλμένη αντίληψη ότι είναι και συνώνυμες.

Πιο συγκεκριμένα, η ηλεκτρονική διακυβέρνηση αφορά στη χρήση των ΤΠΕ και ιδιαίτερα του διαδικτύου ως εργαλεία για την επίτευξη καλύτερης διακυβέρνησης, την αναβάθμιση της ποιότητας των δημόσιων υπηρεσιών και τη βελτίωση των σχέσεων και αλληλεπιδράσεων μεταξύ της δημόσιας διοίκησης και των πολιτών (OECD, 2003). Αυτό το μοντέλο διακυβέρνησης επιτρέπει την αμφίδρομη επικοινωνία μεταξύ των δημοκρατικών θεσμών και των πολιτών, σε ένα πλαίσιο κοινής διαβούλευσης και συνεργασίας. Επίσης, η ηλεκτρονική συμμετοχή είναι μια ευρύτερη διαδικασία που βασίζεται στην ενίσχυση και εμπάθυνση της πολιτικής συμμετοχής των πολιτών μέσω της χρήσης των ΤΠΕ (Macintosh, 2006). Περιλαμβάνει, λοιπόν, ένα ευρύ φάσμα πρωτοβουλιών, από τη χρήση των ΤΠΕ για την αποτελεσματικότερη παροχή πληροφοριών στους πολίτες, μέχρι και πρωτοποριακά μοντέλα ενδυνάμωσης της κοινωνίας των πολιτών, με σκοπό τη βελτίωση του πλαισίου λογοδοσίας, διαφάνειας, νομιμότητας και συνοχής (Tambouris et al, 2013).

Η ηλεκτρονική δημοκρατία αναφέρεται στη χρήση των ΤΠΕ για την υποστήριξη της δημοκρατικής διαδικασίας λήψης αποφάσεων με σκοπό την ενίσχυση των δημοκρατικών θεσμών και διαδικασιών, ενσωματώνοντας τις διαδικτυακές δραστηριότητες των κυβερνήσεων, των εκλεγμένων αντιπροσώπων, των πολιτικών κομμάτων και των πολιτών (Brunns, 2012). Σύμφωνα με τον Freeman (2013), η ηλεκτρονική δημοκρατία έχει έναν ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα, καθώς εκπροσωπεί

ένα μοντέλο που βασίζεται στην κοινωνία των πολιτών και στοχεύει στο «άνοιγμα» της πολιτικής σκηνής, καθώς και στην ενίσχυση της διαφάνειας κατά τη διεξαγωγή των κυβερνητικών και πολιτικών πρακτικών. Οι Freeman & Quirke (2013) υποστηρίζουν ότι η ηλεκτρονική δημοκρατία μπορεί να γίνει κατανοητή μέσω μιας συνεχούς ψηφιακής συμμετοχής του κοινού στις δημοκρατικές διαδικασίες, ώστε να επιτρέπεται η ενεργή επιρροή της λήψης πολιτικών αποφάσεων. Ωστόσο, σημαντικό είναι να σημειωθεί ότι η ηλεκτρονική δημοκρατία δεν αποσκοπεί στην αντικατάσταση των παραδοσιακών μορφών της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, αλλά αντίθετα, στη συμπλήρωσή τους μέσω στοιχείων που σχετίζονται με την ενδυνάμωση των πολιτών και την άμεση δημοκρατία (Beynon-Davies & Martin, 2004). Στην πράξη, περιλαμβάνει τη χρήση εργαλείων όπως το ηλεκτρονικό κοινοβούλιο, την ηλεκτρονική δικαιοσύνη, την ηλεκτρονική διαμεσολάβηση, τις ηλεκτρονικές εκλογές, το ηλεκτρονικό δημοψήφισμα, την ηλεκτρονική διαβούλευση και άλλες πρακτικές που επιτρέπουν στους πολίτες να σχεδιάζουν, να ενεργούν και να αλληλεπιδρούν με τους διαμορφωτές και υπεύθυνους χάραξης της πολιτικής σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

1.3 ΤΟΜΕΙΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ

Κατά την τελευταία δεκαετία, το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει αναλάβει σημαντικές πρωτοβουλίες για την προώθηση της ηλεκτρονικής δημοκρατίας στον ευρωπαϊκό χώρο, εκδίδοντας σχετικές κατευθύνσεις σχετικά με τους τομείς, τις αρχές και τις αντίστοιχες προϋποθέσεις εφαρμογής της. Μάλιστα, προτείνει ότι η ηλεκτρονική δημοκρατία είναι ένα μοντέλο που αφορά όλες τις εμπλεκόμενες ομάδες ενδιαφέροντος, συμπεριλαμβανομένων των κυβερνήσεων, των εκλεγμένων αντιπροσώπων, των ΜΜΕ, των πολιτικών κομμάτων, των οργανισμών που αντιπροσωπεύουν την κοινωνία των πολιτών, τους διεθνείς κυβερνητικούς οργανισμούς και τους πολίτες-ψηφοφόρους. Αναφορικά με τους τομείς της ηλεκτρονικής δημοκρατίας, αυτοί περιλαμβάνουν (Council of Europe, 2009):

- i. Το ηλεκτρονικό κοινοβούλιο, το οποίο αφορά στη χρήση των ΤΠΕ από το σώμα εκλεγμένων αντιπροσώπων, τα μέλη του και το πολιτικό και διοικητικό προσωπικό κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους. Σκοπός είναι η ενεργός συμμετοχή των πολιτών σε νομοθετικές, συμβουλευτικές και άλλες πράξεις σε διεθνές, εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.

- ii. Την ηλεκτρονική νομοθεσία, δηλαδή τη χρήση των ΤΠΕ για το σχολιασμό, τη διαβούλευση, τη δόμηση, τη μορφοποίηση, την υποβολή, την τροποποίηση, την ψήφιση και τη δημοσίευση νόμων που ψηφίζονται από τα εκλεγμένα σώματα, με σκοπό την αύξηση της διαφάνειας των νομοθετικών διαδικασιών, τη βελτίωση του περιεχομένου των νόμων και την καλύτερη πρόσβαση των πολιτών στη νομοθεσία, με αποτέλεσμα τη βαθύτερη κατανόησή της από το κοινό.
- iii. Την ηλεκτρονική δικαιοσύνη, η οποία αφορά στη χρήση των ΤΠΕ κατά την άσκηση της απονομής δικαιοσύνης από όλους τους εμπλεκόμενους φορείς, προκειμένου να βελτιωθεί η ποιότητα και αποτελεσματικότητα των αντίστοιχων δημόσιων υπηρεσιών, ιδιαίτερα για τα άτομα και τις επιχειρήσεις, περιλαμβάνοντας πρακτικές ηλεκτρονικής επικοινωνίας, ανταλλαγής δεδομένων και πρόσβασης σε δικαστική πληροφόρηση.
- iv. Την ηλεκτρονική διαμεσολάβηση, η οποία σχετίζεται με τη χρήση των ΤΠΕ για την εξεύρεση τρόπων επίλυσης διαφορών χωρίς τη φυσική παρουσία των αντιτιθέμενων.
- v. Το ηλεκτρονικό περιβάλλον που αφορά στη χρήση και προώθηση των ΤΠΕ για τους σκοπούς της περιβαλλοντικής αξιολόγησης και προστασίας, του χωροταξικού σχεδιασμού, της αειφόρου χρήσης των φυσικών πόρων και άλλων περιβαλλοντικών ζητημάτων.
- vi. Την ηλεκτρονική ψηφοφορία που ορίζεται ως η διαδικασία εκλογής ή δημοψηφίσματος με τη χρήση ηλεκτρονικών μέσων, επιταχύνοντας έτσι τις σχετικές διαδικασίες, επιτρέποντας την ηλεκτρονική παρακολούθηση της ψηφοφορίας και διευκολύνοντας τη συμμετοχή όλων των πολιτών, ιδιαίτερα αυτών που διαμένουν εκτός του φυσικού τόπου όπου διεξάγονται οι εκλογές και ατόμων με αναπηρίες.
- vii. Την ηλεκτρονική διαβούλευση, η οποία είναι μια πρακτική συλλογής απόψεων καθορισμένων προσώπων ή του ευρύτερου κοινού σχετικά με ένα συγκεκριμένο ζήτημα πολιτικής, χωρίς ο υπεύθυνος λήψης της σχετικής απόφασης να είναι υποχρεωμένος να ενεργήσει σύμφωνα με το αποτέλεσμα.
- viii. Την ηλεκτρονική συμμετοχή που αναφέρεται στην ενεργό συμμετοχή των πολιτών σε ζητήματα πολιτικής με τη χρήση των ΤΠΕ, ενσωματώνοντας μηχανισμούς και μέσα που επιτρέπουν στο κοινό να συμμετέχουν σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων.

- ix. Την ηλεκτρονική πρωτοβουλία, η οποία επιτρέπει στους πολίτες να αναπτύσσουν και να προβάλλουν πολιτικές προτάσεις μέσω των ΤΠΕ, εμπλεκόμενοι στον καθορισμό της τρέχουσας πολιτικής ατζέντας.
- x. Την ηλεκτρονική υποβολή θέσεων που σχετίζονται με διαμαρτυρίες ή συστάσεις σε κάποιο δημοκρατικό θεσμικό όργανο, η οποία πραγματοποιείται μέσω αναφορών και δημόσιων συζητήσεων και υπογραφών.
- xi. Την ηλεκτρονική πολιτική εκστρατεία που διεξάγεται με ηλεκτρονικά μέσα, ενθαρρύνοντας τους πολίτες να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, να κινητοποιούνται σε εκλογικές και άλλες διαδικασίες, να προωθούν συγκεκριμένους πολιτικούς σκοπούς και να επηρεάζουν άμεσα ή έμμεσα τις σχετικές αποφάσεις και την εφαρμογή τους.
- xii. Τις ηλεκτρονικές δημοσκοπήσεις, οι οποίες επιτρέπουν την παρακολούθηση των τάσεων της κοινής γνώμης με ηλεκτρονικά μέσα, συνήθως σε αναφορά με συγκεκριμένες πολιτικές προτάσεις.

Κατά τα τελευταία χρόνια, διάφορες πρωτοβουλίες ηλεκτρονικής δημοκρατίας έχουν αναληφθεί από αρκετές χώρες ανά τον κόσμο, εστιάζοντας ωστόσο κυρίως σε διαδικασίες ηλεκτρονικής συμμετοχής και διαβούλευσης, χωρίς ακόμα να αξιοποιούνται σε μεγάλο βαθμό όλες οι δυνατότητες που προσφέρονται. Οι Ahokas et al (2010) υποστηρίζουν ότι οι περισσότερες χώρες έχουν αναπτύξει εργαλεία που στοχεύουν στην αναβάθμιση του ενεργού ρόλου του πολίτη στο σύγχρονο δημοκρατικό πλαίσιο. Ο Wilhelmsson (2016) επίσης αναφέρει ότι τα εργαλεία αυτά είτε αποσκοπούν στην εμπλοκή των πολιτών στις νομοθετικές διαδικασίες στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής διαβούλευσης, όπως είναι η υπηρεσία Otakantaa.fi στη Φινλανδία και η πλατφόρμα Osale.ee στην Εσθονία, είτε στη διευκόλυνση του δημόσιου διαλόγου και στην έκφραση απόψεων, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την ηλεκτρονική υπηρεσία Rostra στη Δανία. Μάλιστα, σε αρκετές χώρες ανάλογα εργαλεία εφαρμόζονται κυρίως σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης. Παράλληλα, η ηλεκτρονική ψηφοφορία έχει ακόμα σημαντικές δυνατότητες αξιοποίησης, καθώς εφαρμόζεται σε ελάχιστες χώρες, με χαρακτηριστικά παραδείγματα την Εσθονία, όπου ένα τέτοιο σύστημα χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στις δημοτικές εκλογές το 2005, και τη Νορβηγία, όπου οι πολίτες είχαν τη δυνατότητα να ψηφίσουν ηλεκτρονικά στις δημοτικές εκλογές του 2011 και στις βουλευτικές το 2013. Στην Ολλανδία και τη Γαλλία, η ηλεκτρονική ψηφοφορία χρησιμοποιήθηκε σε ορισμένες

περιπτώσεις αποκλειστικά για τους κατοίκους εξωτερικού, ενώ στην Ελβετία επιτρέπεται μόνο σε ορισμένες περιφέρειες.

1.4 ΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ

Εκτός των τομέων εφαρμογής της ηλεκτρονικής δημοκρατίας, το Συμβούλιο της Ευρώπης προτείνει εννέα αρχές που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, οι οποίες είναι (Council of Europe, 2008): (1) η εισαγωγή και ανάπτυξη της ηλεκτρονικής δημοκρατίας που επιτρέπει στους πολίτες να εμπλέκονται στις δημοκρατικές διαδικασίες και τους δημοκρατικούς θεσμούς απαιτεί μια συνειδητή προσπάθεια από όλες τις ομάδες ενδιαφέροντος και αποφασισμένη ηγεσία, (2) η ηλεκτρονική δημοκρατία εξυπηρετεί πάνω από όλα τους σκοπούς της δημοκρατίας και για αυτό το λόγο θα πρέπει να επιδιώκεται σύμφωνα με τις αρχές της δημοκρατικής διακυβέρνησης και πρακτικής, (3) η ηλεκτρονική δημοκρατία περιλαμβάνει προκλήσεις και κινδύνους που θα πρέπει να διαχειρίζονται μέσω πολιτικής βούλησης, σημαντικών επενδύσεων, μέτρων διαχείρισης κινδύνων και μηχανισμών συνεχούς παρακολούθησης και βελτίωσης, (4) η ηλεκτρονική δημοκρατία προϋποθέτει την ύπαρξη ενός δημοκρατικού περιβάλλοντος, συμπεριλαμβανομένων των ελεύθερων και δίκαιων εκλογών, τη διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ιδιαίτερα της ελευθερίας της έκφρασης, της προστασίας της ιδιωτικότητας και των ατομικών δεδομένων, και την ασφαλή, ευρεία και ανοιχτή πρόσβαση των πολιτών στο διαδίκτυο, (5) η ηλεκτρονική δημοκρατία μπορεί να υποστηρίζει την αποκατάσταση του ενδιαφέροντος των πολιτών για τις δημοκρατικές διαδικασίες, (6) η ηλεκτρονική δημοκρατία δεν αποτελεί μια νέα μορφή δημοκρατίας αλλά λειτουργεί συμπληρωματικά αυτής, ως ένα εργαλείο διεύρυνσης των επιλογών που διατίθενται στο κοινό για την εμπλοκή του στις σχετικές διαδικασίες, (7) ο σχεδιασμός της ηλεκτρονικής δημοκρατίας θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη του τις απαιτήσεις πρόσβασης, ευκολίας χρήσης και ένταξης των ατόμων, (8) η συμμετοχή στις διαδικασίες της ηλεκτρονικής δημοκρατίας θα πρέπει να ενθαρρύνεται και να υποστηρίζεται από τις δημόσιες αρχές και τους διεθνείς οργανισμούς ως μια υγιής έκφραση της δημοκρατικής συμμετοχής, και (9) στην ηλεκτρονική δημοκρατία θα πρέπει να συμμετέχουν όλες οι ομάδες ενδιαφέροντος, ώστε να αποφεύγεται ο κατακερματισμός της κοινωνίας.

Ακόμη, οι προϋποθέσεις για την εφαρμογή της ηλεκτρονικής δημοκρατίας περιλαμβάνουν τα εξής (Council of Europe, 2009): (α) την ενεργή παροχή ολοκληρωμένης, εξισορροπημένης και αντικειμενικής πληροφόρησης για την υποστήριξη του κοινού ως προς την κατανόηση των προβλημάτων, και τις εναλλακτικές λύσεις και επιλογές στα δημοκρατικά ζητήματα, με σεβασμό στο δικαίωμα της ελεύθερης έκφρασης, (β) την ευρεία κατανόηση της ιδιότητας του πολίτη, συμπεριλαμβάνοντας άτομα και ομάδες ατόμων που διαμένουν μόνιμα και ενσωματώνονται σε μια πολιτική οντότητα, ανεξάρτητα της εθνικότητάς τους, (γ) τη συμμετοχή των πολιτών και των ομάδων πολιτών στα διάφορα πολιτικά ζητήματα, όπως είναι οι ομάδες ενδιαφέροντος, οι οργανισμοί, οι ΜΚΟ και άλλες ενώσεις, με σκοπό την άσκηση επιρροής και τη βελτίωση της ποιότητας των αποτελεσμάτων των δημοκρατικών διαδικασιών, (δ) την ενδυνάμωση των πολιτών μέσω συγκεκριμένων πολιτικών και μέτρων για την υποστήριξη των δικαιωμάτων τους και την παροχή πόρων που διευκολύνουν τη συμμετοχή τους, (ε) την ένταξη, η οποία αφορά την πολιτική και τεχνολογική ενδυνάμωση όλων των πολιτών ανεξαρτήτως ηλικίας, φύλου, εκπαίδευσης, κοινωνικοοικονομικής κατάστασης, γλώσσας, ειδικών αναγκών και μέρους διαμονής, και (στ) τη διασφάλιση του δημόσιου διαλόγου ως μια ορθολογική συζήτηση μεταξύ ίσων.

Σύμφωνα με τους Freeman & Quirke (2013), βασικοί παράγοντες επιτυχίας αναφορικά με την εφαρμογή ενός συστήματος ηλεκτρονικής δημοκρατίας είναι ο βαθμός ενσωμάτωσής του στις οργανωσιακές διαδικασίες και στρατηγικές λειτουργίες του αρμόδιου οργανισμού που το υιοθετεί, καθώς και η εμπλοκή των σημαντικότερων ομάδων ενδιαφέροντος από το εσωτερικό και εξωτερικό περιβάλλον. Οι ίδιοι ερευνητές επισημαίνουν ότι η οργανωσιακή κουλτούρα, οι στάσεις των ανθρώπων που εμπλέκονται στις αντίστοιχες διεργασίες απέναντι στην κοινωνία των πολιτών, η πολιτική υποστήριξη και το πλαίσιο λογοδοσίας και εμπιστοσύνης, επίσης, διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο. Οι Hsiao et al (2012) επισημαίνουν ότι πολλές πρωτοβουλίες ηλεκτρονικής δημοκρατίας και διακυβέρνησης αποτυγχάνουν γιατί δεν καταφέρνουν να εντοπίσουν με σαφήνεια τις ανάγκες των πολιτών. Ομοίως, οι Edelman et al (2012) αναφέρουν ότι οι υπάρχουσες εμπειρικές ενδείξεις καταδεικνύουν πως, πράγματι, παρά τις φιλόδοξες προβλέψεις, πολλά συστήματα ηλεκτρονικής δημοκρατίας δεν δέχονται την απαραίτητη στήριξη και συμμετοχή από το κοινό. Αντίθετα, έχει παρατηρηθεί ότι

ορισμένες πρωτοβουλίες ενίσχυσης της ηλεκτρονικής συμμετοχής των πολιτών στις δημοκρατικές διαδικασίες καταφέρνουν να προσελκύσουν αποκλειστικά μια περιορισμένη «ελίτ» πολιτικά ενεργών ατόμων.

Σύμφωνα με τον Liden (2013), οι μεταβλητές που μπορούν να ερμηνεύσουν τη συμμετοχή των πολιτών στις πλατφόρμες ηλεκτρονικής δημοκρατίας περιλαμβάνουν διάφορους παράγοντες του δημογραφικού προφίλ τους, όπως είναι το ενδιαφέρον για την πολιτική, η ηλικία, το επίπεδο εκπαίδευσης και η προηγούμενη εμπειρία στη χρήση του Η/Υ και του διαδικτύου, παράγοντες που είναι παρόμοιοι με αυτούς που σχετίζονται με τη συμμετοχή στις δημοκρατικές διαδικασίες και σε offline περιβάλλον. Στο πλαίσιο αυτό, η δυνατότητα προσέλκυσης όσο το δυνατόν περισσότερων πολιτών στις συμμετοχικές αυτές διαδικασίες που αναπτύσσονται στο διαδίκτυο εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από την ικανότητα κατανόησης των αναγκών και δυνατοτήτων τους. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ, η αποτελεσματική και ουσιαστική συμμετοχή των ατόμων στις εφαρμογές της ηλεκτρονικής δημοκρατίας απαιτεί προσεκτικό σχεδιασμό των συστημάτων, ιδιαίτερα σε ότι αφορά την προσβασιμότητα και τη φιλικότητα προς το χρήστη (OECD, 2003). Είναι αναμενόμενο πως όσο μεγαλύτερη αποδοχή έχουν αυτά τα συστήματα από τους χρήστες, τόσο αυξάνεται η πρόσβαση των πολιτών στις διαδικασίες της ηλεκτρονικής δημοκρατίας.

1.5 ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση άρχισε να νομοθετεί πάνω σε ζητήματα ορθής διακυβέρνησης, διαφάνειας και επικοινωνίας ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 2000 και κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών, διάφορες κατευθύνσεις με σκοπό την ενίσχυση της ηλεκτρονικής δημοκρατίας και συμμετοχής των Ευρωπαίων πολιτών στα κοινά συμπεριλήφθηκαν στο νομικό της πλαίσιο. Ωστόσο, οι πολιτικές αυτές δεν αποτέλεσαν ένα αυτόνομο νομοθέτημα, αλλά κυρίως συνδέθηκαν με ένα σύνολο αξιών, όπως η διαφάνεια και η ανοιχτή διακυβέρνηση μέσω της χρήσης του διαδικτύου. Κατά την τελευταία δεκαετία, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει αναλάβει διάφορες πρωτοβουλίες για την προώθηση της συμμετοχής των πολιτών στις δημοκρατικές διαδικασίες. Αρχικά, ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην ενίσχυση της διαφάνειας και λογοδοσίας του δημοκρατικού συστήματος, η οποία στη συνέχεια εξελίχτηκε σε πιο επίσημες πρωτοβουλίες, όπως η Ευρωπαϊκή Πρωτοβουλία

Πολιτών, ο Διάλογος των Πολιτών και η Ημέρα των Πολιτών που πραγματοποιήθηκε το 2013 (Mendez, 2013).

Ξεκινώντας από τη Λευκή Βίβλο για την Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση το 2001, η συμμετοχή των πολιτών θεσμοθετήθηκε σε ένα ελάχιστο επίπεδο διαβούλευσης και ακολουθήθηκε από την πρόσβαση του κοινού στα κοινοτικά έγγραφα, στοχεύοντας κατά κύριο λόγο στην αύξηση της διαφάνειας στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Ακολούθως, η δικτυακή πύλη Europa και η υπηρεσία Europe Direct αναπτύχθηκαν μαζί με το εργαλείο Interactive Policy Making, το οποίο στη συνέχεια μετονομάστηκε σε Your Voice in Europe, προσφέροντας σημαντικές ευκαιρίες ανάπτυξης της ηλεκτρονικής δημοκρατίας στον ευρωπαϊκό χώρο. Μετά το γαλλικό και ολλανδικό δημοψήφισμα για το ευρωπαϊκό σύνταγμα, η Επιτροπή ξεκίνησε το σχέδιο D (Democracy, Dialogue and Debate), στόχος του οποίου ήταν η ανάπτυξη ενός ευρύτερου διαλόγου μεταξύ των δημοκρατικών θεσμών της Ένωσης και των πολιτών, συμπεριλαμβανομένων των εθνικών κοινοβουλίων, των τοπικών και περιφερειακών αρχών, των εκπροσώπων της κοινωνίας των πολιτών και των μη κυβερνητικών οργανώσεων. Ωστόσο, τα μέσα εφαρμογής αυτού του σχεδίου ήταν εξαιρετικά περιορισμένα, με αποτέλεσμα οι στόχοι του να μην επιτευχθούν (Bruno, 2015).

Το 2007, η Επιτροπή εξέδωσε δύο σημαντικές ανακοινώσεις, την «Ευρώπη σε Συνεργασία» (Europe in Partnership) και την Ευρώπη μέσω του Διαδικτύου (Europe via Internet), δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στην αύξηση της διαδραστικότητας και της εμπλοκής των πολιτών στα κοινά. Τα επόμενα χρόνια αναπτύχθηκαν ομοίως διάφορες πρωτοβουλίες αντιμετώπισης του δημοκρατικού ελλείμματος στην ΕΕ, σχεδιάζοντας αντίστοιχα μέσα συμμετοχής των πολιτών, όπως το δικαίωμα υποβολής αναφοράς στο Ευρωκοινοβούλιο, το δικαίωμα έναρξης μιας πρωτοβουλίας και το δικαίωμα συμμετοχής στις διαδικασίες διαβούλευσης αναφορικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία. Τα εργαλεία αυτά σχεδιάστηκαν έτσι ώστε να αυξηθεί η άμεση επιρροή των πολιτών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων στο πλαίσιο της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, γεφυρώνοντας το χάσμα μεταξύ της ΕΕ και των πολιτών της. Ωστόσο, η ηλεκτρονική δημοκρατία αναπτύσσεται κυρίως μέχρι και σήμερα σε επίπεδο κράτους-μέλους, ενώ η σημαντικότερη ευρωπαϊκή πρωτοβουλία αφορά μέχρι και σήμερα το έργο «Ευρωπαϊκή Πρωτοβουλία Πολιτών».

Η Ευρωπαϊκή Πρωτοβουλία Πολιτών (European Citizens' Initiative – ECI) αποτελεί το πρώτο συμμετοχικό εργαλείο που αναπτύχθηκε σε επίπεδο ΕΕ, παρέχοντας τη δυνατότητα στους Ευρωπαίους πολίτες να συμμετέχουν άμεσα στις νομοθετικές διαδικασίες της ΕΕ. Το δικαίωμα αυτό θεσμοθετήθηκε στον Κανονισμό 211/2011 που τέθηκε σε ισχύ τον Απρίλιο του 2012 και ορίζει ότι αν τουλάχιστον ένα εκατομμύριο πολίτες από τουλάχιστον 7 κράτη-μέλη της ΕΕ υπογράψουν για ένα συγκεκριμένο ζήτημα που εμπίπτει στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, τότε αυτή πρέπει να νομοθετήσει σχετικά με αυτό το ζήτημα. Οι υπογραφές υποστήριξης συγκεντρώνονται ηλεκτρονικά στον αντίστοιχο ιστότοπο, αν και κατά τα τελευταία χρόνια έχει παρατηρηθεί μείωση στη συμμετοχή και στον αριθμό των πρωτοβουλιών (Bruno, 2015). Στον ιστότοπο υπάρχει η δυνατότητα παρακολούθησης των ανοιχτών πρωτοβουλιών, καθώς και αυτών που έχουν επιτύχει ή απορριφθεί από την Επιτροπή, ενώ κάθε χρήστης έχει τη δυνατότητα να ξεκινήσει μια πρωτοβουλία, με τη δωδεκάμηνη περίοδο συγκέντρωσης υπογραφών υποστήριξης να αρχίζει αυτόματα από τη στιγμή έγκρισης από την Επιτροπή.¹

¹ <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/welcome>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

2.1 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η παρούσα εργασία εφαρμόζει ποιοτική έρευνα, με σκοπό την ανάλυση μιας σειράς παραδειγμάτων χωρών που αναπτύσσουν πρωτοβουλίες ηλεκτρονικής δημοκρατίας. Η ποιοτική μέθοδος στηρίχτηκε στη ρεαλιστική καταγραφή και στοχεύει στην παραγωγή συγκεκριμένης γνώσης μέσα σε προκαθορισμένες συνθήκες. Βάσει αυτής της προσέγγισης δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην πραγματική έκφραση ενός φαινομένου, χρησιμοποιώντας ερμηνευτικές και διερευνητικές μεθόδους για να περιγράψει, να μεταφράσει, να αποκωδικοποιήσει και να αποδώσει νόημα σε κάποια φαινόμενα. Ουσιαστικά, η ποιοτική έρευνα εξηγεί και αναλύει τις αιτίες εμφάνισης, τις λειτουργίες, τις εκφράσεις και τα αποτελέσματα των φαινομένων αυτών στο κοινωνικό σύνολο ή σε υποσύνολα πληθυσμών (Cohen & Manion, 2000). Επίσης, η ποιοτική έρευνα είναι επαγωγή, προσπαθεί να σχηματίσει μια συνολική εικόνα του εξεταζόμενου φαινομένου, λαμβάνει χώρα σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο, βασίζεται σε θεματική ανάλυση δεδομένων και είναι συνήθως μικρής κλίμακας.

Η προσέγγιση της ποιοτικής έρευνας που επιλέχθηκε για τους στόχους της παρούσας εργασίας είναι η μελέτη περίπτωσης (case study), η οποία έχει ευέλικτο χαρακτήρα και την ικανότητα να ανταποκρίνεται σε διαφορετικά ερευνητικά πεδία και σκοπούς. Συγκεκριμένα, επιλέχθηκε η μέθοδος της εργαλειακής μελέτης περίπτωσης, στην οποία σκοπός του ερευνητή είναι η απόκτηση μιας βαθύτερης κατανόησης μίας ή περισσότερων πτυχών που συνθέτουν την περίπτωση (Shaw, 1999). Η επιλογή της εν λόγω μεθόδου για τους στόχους της παρούσας εργασίας έγινε διότι θεωρήθηκε κατάλληλη για τη βαθύτερη κατανόηση του σύγχρονου υποδείγματος της ηλεκτρονικής δημοκρατίας μέσα από πραγματικές περιπτώσεις χωρών που εφαρμόζουν, με μεγαλύτερη ή μικρότερη επιτυχία, σχετικά προγράμματα και συστήματα. Εκτός αυτού, η ηλεκτρονική δημοκρατία είναι ένα ιδιαίτερα σύγχρονο φαινόμενο με ποικίλες διαστάσεις (π.χ. τεχνικά ζητήματα, ανταπόκριση του κοινού,

συσχέτιση με την αντιπροσωπευτική δημοκρατία) και, έτσι, η ποιοτική έρευνα έχει τη δυνατότητα να φωτίσει αυτές τις επιμέρους διαστάσεις της μέσω της ανάλυσης πραγματικών παραδειγμάτων.

Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί ότι η παρούσα έρευνα πραγματοποιήθηκε μέσω της τεχνικής της ανάλυσης περιεχομένου που συλλέχθηκε από δευτερογενείς πηγές, δηλαδή επεξεργασμένες και τροποποιημένες πληροφορίες που προκύπτουν από τη μελέτη πρωτογενών πηγών. Η δευτερογενής έρευνα που υλοποιήθηκε βασίστηκε στην άντληση βιβλιογραφικών δεδομένων από ήδη δημοσιοποιημένες πηγές (επιστημονικές έρευνες, κρατικά και δημόσια έγγραφα, διαδίκτυο, μελέτες) και, ακολούθως, στην επεξεργασία τους. Συγκεκριμένα, επεξεργάστηκαν και μελετήθηκαν αναφορές σχετικά με προγράμματα και συστήματα ηλεκτρονικής δημοκρατίας που εφαρμόζονται σε τέσσερις ευρωπαϊκές χώρες, τόσο στην υπάρχουσα επιστημονική έρευνα όσο και στον καθημερινό τύπο.

2.2 ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ

Σκοπός της ανάλυσης που ακολουθεί στην επόμενη ενότητα είναι η διερεύνηση της εφαρμογής της ηλεκτρονικής δημοκρατίας σε τέσσερις ευρωπαϊκές χώρες, την Εσθονία, τη Φινλανδία, την Ιταλία και την Ισπανία, εξετάζοντας τα σημαντικότερα προγράμματα, έργα και συστήματα που έχουν σχεδιαστεί και εφαρμοστεί μέχρι σήμερα. Επιπλέον, η έρευνα στοχεύει στην ανάδειξη και περιγραφή των αντιπροσωπευτικότερων πρωτοβουλιών ηλεκτρονικής δημοκρατίας που έχουν αναπτυχθεί στις επιλεγμένες χώρες τόσο σε κεντρικό όσο και σε τοπικό επίπεδο, ώστε να εντοπιστούν τα βασικότερα χαρακτηριστικά τους, οι στόχοι που επιδιώκουν, οι λειτουργικές εφαρμογές τους, ο βαθμός επιτυχίας και αποτελεσματικότητάς τους, καθώς και οι λόγοι για τους οποίους ορισμένες εξ αυτών δεν κατάφεραν να επιτύχουν ικανοποιητικό βαθμό ανταπόκρισης από το κοινό. Οι επιμέρους στόχοι της έρευνας περιλαμβάνουν τα εξής: (1) σε τι επίπεδο διακυβέρνησης αναπτύσσονται οι πρωτοβουλίες ηλεκτρονικής δημοκρατίας; (2) ποια είναι τα βασικά λειτουργικά τους χαρακτηριστικά; (3) ποιες καλές πρακτικές αναδεικνύονται από τις τέσσερις εξεταζόμενες χώρες; και (4) ποια είναι τα σημαντικότερα προβλήματα που προκύπτουν κατά την εφαρμογή τους;

Στην επόμενη ενότητα παρουσιάζονται κατά σειρά οι περιπτώσεις της Εσθονίας, της Φινλανδίας, της Ιταλίας και της Ισπανίας σχετικά με τις εφαρμογές ηλεκτρονικής δημοκρατίας που οι χώρες αυτές έχουν υιοθετήσει. Στις περιπτώσεις της Εσθονίας και της Φινλανδίας γίνεται περαιτέρω κατηγοριοποίηση των σχετικών πρωτοβουλιών. Συγκεκριμένα, στην περίπτωση της Εσθονίας εξετάζονται κατά σειρά τα συστήματα ηλεκτρονικής ψηφοφορίας και ηλεκτρονικής συμμετοχής, ενώ για τη Φινλανδία η διάκριση γίνεται ανάμεσα στις πρωτοβουλίες ηλεκτρονικής συμμετοχής σε εθνικό και τοπικό επίπεδο. Αντίθετα, για τις περιπτώσεις της Ιταλίας και της Ισπανίας η ανάλυση των αντίστοιχων προγραμμάτων υλοποιείται συνολικά, καθώς η συντηρητική τους πλειοψηφία αφορά πρωτοβουλίες που έχουν ληφθεί σε τοπικό επίπεδο, ενώ προγράμματα κεντρικού σχεδιασμού, όπως είναι η ηλεκτρονική ψηφοφορία σε εθνικές εκλογές, δεν έχουν στεφθεί με επιτυχία.

2.3 ΔΕΙΓΜΑ

Το δείγμα της ποιοτικής έρευνας της παρούσας εργασίας αποτελείται από τέσσερις χώρες, την Εσθονία, τη Φινλανδία, την Ιταλία και την Ισπανία. Η επιλογή αυτών των χωρών πραγματοποιήθηκε στη βάση πραγματοποίησης συγκριτικών αναλύσεων μεταξύ τους, καθώς ανά δυάδες παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά όσον αφορά την εξελικτική πορεία και εφαρμογή της ηλεκτρονικής δημοκρατίας. Συγκεκριμένα, η Εσθονία και η Φινλανδία αποτελούν δύο ιδιαίτερα αντιπροσωπευτικά παραδείγματα επιτυχημένης εφαρμογής του υποδείγματος της ηλεκτρονικής δημοκρατίας, καθώς έχουν αναπτύξει κατά τα τελευταία χρόνια επιτυχημένες πρωτοβουλίες στα πεδία της ηλεκτρονικής συμμετοχής, διαβούλευσης και ψηφοφορίας. Για παράδειγμα, η Εσθονία αποτελεί μέχρι και σήμερα μια χώρα πρότυπο όσον αφορά τα συστήματα ηλεκτρονικής ψηφοφορίας που έχουν αναπτυχθεί σε κεντρικό επίπεδο, ενώ η Φινλανδία, έχοντας τη μακρά παράδοση μιας ανοιχτής δημοκρατίας, έχει αναπτύξει σε μεγάλο βαθμό τις δομές της ηλεκτρονικής της μορφής τόσο σε εθνικό όσο και τοπικό επίπεδο.

Πράγματι, τόσο η Φινλανδία όσο και η Εσθονία αναφέρονται συχνά ως παραδείγματα προς μίμηση σε σχετικές μελέτες και έρευνες. Από την άλλη πλευρά, η Ισπανία και Ιταλία βρίσκονται ακόμα σε πολύ αρχικό στάδιο αναφορικά με τις εφαρμογές ηλεκτρονικής δημοκρατίας. Οι περισσότερες πρωτοβουλίες αναπτύσσονται μεμονωμένα κυρίως σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης με αρμοδιότητα των τοπικών

κυβερνήσεων ή ανεξάρτητων οργανώσεων πολιτών, ενώ συχνά λαμβάνουν περιορισμένη υποστήριξη από την κεντρική κυβέρνηση και χαρακτηρίζονται από χαμηλά επίπεδα ανταπόκρισης από τους πολίτες. Σε εθνικό επίπεδο, ορισμένες πρωτοβουλίες για την εφαρμογή της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας έχουν λάβει χώρα, χωρίς ωστόσο ιδιαίτερη επιτυχία. Στο πλαίσιο αυτό, η ανάλυση που ακολουθεί σχετικά με τις εφαρμογές ηλεκτρονικής δημοκρατίας για τις τέσσερις χώρες προσφέρεται για την πραγματοποίηση συγκρίσεων και τον εντοπισμό των σχετικών προβλημάτων που προκύπτουν κατά την εφαρμογή ανάλογων προγραμμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΩΝ

3.1 ΕΣΘΟΝΙΑ

3.1.1 Γενική πληροφόρηση

Η Εσθονία αναγνωρίζεται παγκοσμίως ως η πρωτοπόρος χώρα σε ζητήματα ηλεκτρονικής διακυβέρνησης και ηλεκτρονικής δημοκρατίας. Η χρήση των διάφορων ψηφιακών καναλιών για τις δημόσιες υπηρεσίες διευρύνεται σταθερά κατά την τελευταία δεκαετία, ενώ υπολογίζεται πως πάνω από το ήμισυ των νοικοκυριών διαθέτουν Η/Υ στο σπίτι και περισσότερα από τα 4/5 εξ αυτών έχουν σταθερή σύνδεση στο διαδίκτυο. Στη χώρα υπάρχουν πάνω από 55 δημόσια σημεία πρόσβασης στο διαδίκτυο και το σύνολο των σχολείων είναι συνδεδεμένα. Η Εσθονία είναι η μοναδική χώρα στον κόσμο όπου είναι υποχρεωτική η χρήση της ηλεκτρονικής ταυτότητας που βασίζεται σε απομακρυσμένη ψηφιακή ταυτοποίηση του κατόχου της, ενώ υποχρεωτική είναι και η χρήση της ηλεκτρονικής υπογραφής για μια σειρά υπηρεσιών και συναλλαγών με το δημόσιο από το 2002 και μετά (Toots et al, 2016).

Επίσης, ήταν η πρώτη χώρα που θεσμοθέτησε την ηλεκτρονική ψηφοφορία σε εθνικές εκλογές το 2005 και έκτοτε, το ποσοστό των ηλεκτρονικών ψηφοφόρων έχει αυξηθεί σημαντικά, φτάνοντας πλέον στο 1/3 του συνόλου. Στην Εσθονία, τα πρώτα βήματα ανάπτυξης της ηλεκτρονικής δημοκρατίας έγιναν στις αρχές της δεκαετίας του 2000, όταν και δημιουργήθηκε η πρώτη πλατφόρμα ηλεκτρονικής συμμετοχής το 2001 και, ακολούθως, έγιναν οι εκλογές του 2005 με το σύστημα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, τοποθετώντας τη χώρα ανάμεσα στις δέκα χώρες των Ηνωμένων Εθνών στο δείκτη της συμμετοχής των πολιτών στη δημόσια σφαίρα (Toots et al, 2016). Για την οικοδόμηση του σύγχρονου πλαισίου ηλεκτρονικής δημοκρατίας στη χώρα, διάφορες πρωτοβουλίες έχουν αναπτυχθεί μέχρι και σήμερα, με σημαντικότερες εξ αυτών τις πλατφόρμες ηλεκτρονικής συμμετοχής, εμπλοκής και διαβούλευσης. Σε συνδυασμό με την ηλεκτρονική ψηφοφορία, η Εσθονία έχει μετασηματιστεί στο πιο

αντιπροσωπευτικό παράδειγμα καλών πρακτικών στο πεδίο της ηλεκτρονικής δημοκρατίας.

3.1.2 Ηλεκτρονική ψηφοφορία

Οι πρώτες προσπάθειες δημιουργίας ενός συστήματος ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην Εσθονία άρχισαν το 2001 με την κατάρτιση ενός στρατηγικού σχεδίου που επέτρεπε την ψηφοφορία μέσω του διαδικτύου για τους κατοίκους του εξωτερικού στις βουλευτικές εκλογές του 2003. Σύμφωνα με τους Drechsler & Madise (2004), το σχέδιο αυτό ήταν το επόμενο λογικό βήμα σε μια χώρα που είχε ήδη καθιερώσει ολοκληρωμένες δομές ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, με χαρακτηριστικά παραδείγματα την ηλεκτρονική υποβολή των φόρων, την ηλεκτρονική τραπεζική και τις ηλεκτρονικές συναντήσεις του υπουργικού συμβουλίου. Από το 2003 χρειάστηκαν άλλα δύο χρόνια μέχρι η ηλεκτρονική ψηφοφορία να γίνει πραγματικότητα, δεδομένης και της συζήτησης που ακολούθησε γύρω από τη συνταγματικότητά της. Στις δημοτικές εκλογές του 2005 εφαρμόστηκε για πρώτη φορά το σύστημα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην Εσθονία, η οποία μέχρι και σήμερα είναι η μόνη χώρα που εφαρμόζει ένα τέτοιο ολοκληρωμένο σύστημα.

Η ανάπτυξη του συστήματος ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην Εσθονία έγινε σε τρεις φάσεις, εκ των οποίων στην πρώτη (2002-2005) ελήφθησαν οι πρώτες πρωτοβουλίες αναφορικά με τις πρώτες απαραίτητες τεχνολογικές αλλαγές, όπως η χρήση της ηλεκτρονικής ταυτότητας, στη δεύτερη φάση (2005-2011) η χρήση του συστήματος άρχισε να αυξάνεται εκθετικά, χωρίς ωστόσο αυτό να αλλάζει ως προς τη λειτουργικότητα, το σχεδιασμό και τη χρηστικότητά του, και στην τρίτη φάση (από το 2011 και μετά) το σύστημα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας μπήκε σε φάση ωριμότητας μετά από την εκλογική μεταρρύθμιση που ακολούθησε το 2011 με την εισαγωγή ενός υποσυστήματος εξατομικευμένης επαλήθευσης της ψήφου (Vinkel, 2015). Μάλιστα, το 2012, δημιουργήθηκε μια ειδική επιτροπή ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, υπεύθυνη για την ασφάλεια και εφαρμογή του συστήματος, η οποία εποπτεύεται από την εθνική επιτροπή εκλογών.

Η ηλεκτρονική ψηφοφορία στην Εσθονία γίνεται με το ίδιο σύστημα με το οποίο διεξάγεται και η φυσική σε κάποιο εκλογικό κέντρο. Συγκεκριμένα, ο ψηφοφόρος έχει τη δυνατότητα να κατεβάσει την αντίστοιχη εφαρμογή και να κρυπτογραφήσει

την ψήφο του σε έναν εσωτερικό και ανώνυμο φάκελο, επιβεβαιώνοντας την επιλογή του με την ψηφιακή υπογραφή του, με την οποία τα προσωπικά του δεδομένα προστίθενται στην κρυπτογραφημένη πληροφορία. Η ψηφοφορία μέσω αυτής της εφαρμογής είναι δυνατή μόνο κατά τη διάρκεια 7 ημερών πριν την ημέρα των εκλογών, ώστε να διασφαλιστεί ότι θα υπάρχει χρόνος για την εξάλειψη τυχόν διπλών ψήφων. Για να διασφαλιστεί ότι ο ψηφοφόρος εκφράζει την αληθινή του βούληση, επιτρέπεται η αλλαγή της ηλεκτρονικής ψήφου είτε ηλεκτρονικά είτε σε εκλογικό κέντρο. Οι αρχές του συστήματος ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην Εσθονία είναι οι εξής: (1) συγκεκριμένο χρονικό πλαίσιο της ψήφου (οι ψήφοι μπορούν να δοθούν μέσα σε 7 ημέρες, από την 10^η μέχρι και την 4^η ημέρα πριν την ημέρα των εκλογών), (2) δυνατότητα αναδιατύπωσης της ψήφου (ο ψηφοφόρος μπορεί κατά τη διάρκεια της περιόδου ψηφοφορίας να αλλάξει την ψήφου του), (3) προτεραιότητα της φυσικής από την ηλεκτρονική ψήφο (ο ψηφοφόρος έχει τη δυνατότητα να ακυρώσει την ηλεκτρονική του ψήφο αν αποφασίσει να ψηφίσει σε εκλογικό κέντρο), και (4) ομοιότητα της ηλεκτρονικής με την κανονική ψήφο.²

Από τις δημοτικές εκλογές του 2005, όταν πάνω από 9.000 ψηφοφόροι (2% του συνόλου) ψήφισαν ηλεκτρονικά, η ηλεκτρονική ψηφοφορία αποτελεί πλέον στην Εσθονία μια κοινή πρακτική και ιδιαίτερα δημοφιλή επιλογή. Μέχρι και σήμερα, έχει εφαρμοστεί 8 φορές, στις δημοτικές εκλογές του Οκτωβρίου το 2005, το 2009 και το 2013, στις βουλευτικές εκλογές του Μαρτίου το 2007, το 2011 και το 2015, και στις Ευρωεκλογές του Ιουνίου το 2009 και του Μαΐου το 2014. Στις βουλευτικές εκλογές του 2007 περίπου 30.000 ψηφοφόροι ψήφισαν ηλεκτρονικά (5% του συνόλου), ενώ στις Ευρωεκλογές του 2009 ο αριθμός αυτός σχεδόν διπλασιάστηκε, καθώς πάνω από 58.000 πολίτες χρησιμοποίησαν το σύστημα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Στις δημοτικές εκλογές του 2013, οι ηλεκτρονικοί ψηφοφόροι ήταν πάνω από 133.000, ένας αριθμός που αντιστοιχεί στο 22% των ψηφοφόρων.³

² <http://www.vvk.ee/voting-methods-in-estonia/>

³ <http://www.vvk.ee/voting-methods-in-estonia/engindex/statistics>

3.1.3 Ηλεκτρονική συμμετοχή

Εκτός της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, η Εσθονία είναι πρωτοπόρος και στην εφαρμογή συστημάτων ηλεκτρονικής συμμετοχής των πολιτών. Η πρώτη τέτοια προσπάθεια ήταν το έργο TOM (Tana Otsustan Mina) που σημαίνει «Σήμερα Εγώ Αποφασίζω», το οποίο ξεκίνησε το 2001 ως μια διαδικτυακή πλατφόρμα διαχειριζόμενη από το γραφείο της κυβέρνησης, επιτρέποντας στους πολίτες να κάνουν προτάσεις για την ψήφιση νέων νόμων και πολιτικών. Οι πιο δημοφιλείς ιδέες προωθούνταν στους αντίστοιχους κυβερνητικούς υπαλλήλους, οι οποίοι στη συνέχεια έπρεπε να ετοιμάσουν μέσα σε ένα μήνα μια επίσημη απάντηση. Ωστόσο, το σύστημα αυτό γρήγορα αντιμετώπισε σημαντικές προκλήσεις, όπως τον περιορισμένο αριθμό των χρηστών, τη χαμηλή ποιότητα των προτάσεων και τον περιορισμένο αντίκτυπό τους στην κυβερνητική πολιτική (Glencross, 2009). Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι τρία χρόνια μετά τη δημιουργία της, η TOM είχε μόνο 7.000 εγγεγραμμένους χρήστες, οι οποίοι είχαν καταθέσει 1.187 προτάσεις, εκ των οποίων περίπου μόνο το 1% είχε εφαρμοστεί από την κυβέρνηση.

Ως εκ τούτου, το 2004 η πλατφόρμα σταμάτησε τη λειτουργία της και η κυβέρνηση αποφάσισε τη δημιουργία μιας νέας που ονομάστηκε Osale.ee, με σκοπό να φέρει σε επικοινωνία μέσω του διαδικτύου την κοινωνία των πολιτών και τους αντιπροσώπους της κυβέρνησης και των πολιτικών κομμάτων βάσει των αρχών της διαφάνειας και της αυξημένης συμμετοχής στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Η πλατφόρμα αυτή άνοιξε στο κοινό το 2007 για τη δημόσια διαβούλευση νομοσχεδίων, επιτρέποντας αργότερα την κατάθεση προτάσεων με ψηφοφορία, καθώς και την εύρεση κυβερνητικών εγγράφων (Runnel et al, 2009). Σύμφωνα με τους Toots et al (2016), η πλατφόρμα αυτή ήταν μια καλή πρακτική ηλεκτρονικής δημοκρατίας, δίνοντας τη δυνατότητα συμμετοχής, διαβούλευσης και εμπλοκής των πολιτών στα κοινά, χωρίς ωστόσο να επιφέρει τον επιθυμητό αντίκτυπο.

Αργότερα, η Εσθονία πειραματίστηκε με ένα νέο εργαλείο ηλεκτρονικής δημοκρατίας, την πλατφόρμα της Λαϊκής Συνέλευσης (Rahvakogu), με πρωτοβουλία του προέδρου της χώρας και διάφορων αντιπροσώπων της κοινωνίας των πολιτών, σε μια περίοδο πολιτικής κρίσης. Μετά από ένα μεγάλο σκάνδαλο διαφθοράς που έγινε το 2012 και ακολουθήθηκε από δημόσιες διαδηλώσεις, ο πρόεδρος Toomas Hendrik Ilves κάλεσε τους αντιπροσώπους των πολιτικών κομμάτων, αντιπροσώπους μη κερδοσκοπικών οργανισμών, πολιτικούς επιστήμονες και άλλους διαμορφωτές

γνώμης για να συζητήσουν πώς θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν το ζήτημα της περιορισμένης εμπιστοσύνης των πολιτών στους δημοκρατικούς θεσμούς. Το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας δημόσιας διαβούλευσης ήταν η απόφαση δημιουργίας μιας ηλεκτρονικής πλατφόρμας για τη συγκέντρωση προτάσεων σχετικά με την τροποποίηση του εκλογικού νόμου και άλλα ζητήματα που σχετίζονταν με το μέλλον της δημοκρατίας στην Εσθονία.

Τελικά, η πλατφόρμα Rahvakogu άνοιξε στο κοινό τον Ιανουάριο του 2013 και επικεντρώθηκε σε πέντε συγκεκριμένα θέματα που είχαν εκ των προτέρων επιλεγεί και για τα οποία οι πολίτες μπορούσαν να καταθέσουν προτάσεις, το εκλογικό σύστημα, τη λειτουργία των πολιτικών κομμάτων, τη χρηματοδότησή τους, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη πολιτικών αποφάσεων και στην αποκομματικοποίηση της δημόσιας διοίκησης. Σε περίπτωση που μια πρόταση δεν ενέπιπτε σε μια από τις παραπάνω κατηγορίες, τότε συμπεριλαμβανόταν στην κατηγορία «διάφορα». Επίσης, η ηλεκτρονική πλατφόρμα έδινε τη δυνατότητα σχολιασμού, υποστήριξης ή επίκρισης των εν λόγω προτάσεων, προσφέροντας ένα πλαίσιο ουσιαστικής συμμετοχής σε όλους με τη μόνη προϋπόθεση τη σύνδεση με την ηλεκτρονική ταυτότητα. Μετά από τρεις εβδομάδες από την πρώτη μέρα λειτουργίας της, η πλατφόρμα έφτασε τους 60.000 επισκέπτες, τους 2.000 εγγεγραμμένους χρήστες και τις 6.000 προτάσεις και σχόλια (Hinsberg et al, 2015).

Οι προτάσεις που προέκυψαν συγκεντρώθηκαν και συστηματοποιήθηκαν από μια ομάδα πολιτικών αναλυτών του κέντρου πολιτικών μελετών Praxis και στη συνέχεια παραδόθηκαν σε μια ομάδα εμπειρογνομόνων σε διάφορους τομείς, οι οποίοι ακολούθως αξιολόγησαν τις επιπτώσεις των προτάσεων και πώς αυτές θα μπορούσαν να γίνουν πράξη. Μετά από το στάδιο της ανάλυσης πραγματοποιήθηκαν 5 θεματικά σεμινάρια το Μάρτιο του 2013, στα οποία συμμετείχαν πολιτικοί εκπρόσωποι, εμπειρογνώμονες και πολίτες, και τελικά επιλέχθηκαν οι 18 σημαντικότερες προτάσεις για το τελικό στάδιο της διαδικασίας, δηλαδή την Ημέρα της Συνέλευσης των Πολιτών (Citizen Assembly Day) που έγινε τον Απρίλιο του ίδιου έτους. Στην εκδήλωση αυτή συμμετείχαν 314 πολίτες από ένα στρωματοποιημένο δείγμα, ώστε να αντιπροσωπεύουν αναλογικά όλες τις περιοχές, ηλικίες και φύλα, οι οποίοι έλαβαν σχετικές σημειώσεις, έγγραφα και απόψεις για κάθε μία από τις προτάσεις. Από τις 18, 15 προτάσεις τελικά επιλέχθηκαν για να συζητηθούν από το Κοινοβούλιο, εκ των

οποίων 3 μετατράπηκαν σε νόμους και 4 εφαρμόστηκαν μερικώς ή εντάχθηκαν στο πρόγραμμα του κυβερνητικού συνασπισμού.

Το Σεπτέμβριο του 2015 δημιουργήθηκε μια ακόμη πλατφόρμα ηλεκτρονικής δημοκρατίας με πρωτοβουλία διάφορες μη κυβερνητικές οργανώσεις της Εσθονίας, η CitizenOs, η οποία επιτρέπει στους χρήστες να συζητούν διάφορα ζητήματα που άπτονται της δημόσιας σφαίρας μέσω ηλεκτρονικής επικοινωνίας. Σκοπός της είναι να λειτουργεί ως ένα κανάλι άμεσης δημοκρατίας, στο οποίο οι πολίτες έχουν τη δυνατότητα να ανταλλάσουν απόψεις και να τις προωθούν στους υπεύθυνους λήψης αποφάσεων.⁴ Ο κάθε χρήστης μπορεί να κάνει τη δική του πρόταση, τόσο σε περιορισμένο κύκλο χρηστών όσο και δημόσια, αρκεί να συνδεθεί μέσω μίας από τις τρεις διαθέσιμες επιλογές. Από τη στιγμή που υποβάλλεται η πρόταση, οι χρήστες μπορούν στη συνέχεια να τη σχολιάσουν, να προβούν σε τροποποιήσεις και να απαριθμήσουν τα υπέρ και τα κατά της, ψηφίζοντας στη συνέχεια είτε για το γενικό της περιεχόμενο είτε για τη διατύπωσή της. Έτσι, ενώ αρχικά το κείμενο μιας πρότασης μπορεί να είναι σχετικά μη δομημένο ή ασαφές, μέσω της δημόσιας διαβούλευσης που ακολουθεί, αυτό καθίσταται πιο συγκεκριμένο. Το ενδιαφέρον σε αυτό το εργαλείο ηλεκτρονικής δημοκρατίας είναι ότι χρησιμεύει ως μια πλατφόρμα ενίσχυσης της ποιότητας των διαδικασιών λήψης αποφάσεων για ζητήματα που επηρεάζουν την κοινότητα (Mangule, 2016).

Τέλος, το Φεβρουάριο του 2016, στην 98^η επέτειο της εσθονικής δημοκρατίας, δημιουργήθηκε μια ακόμη πλατφόρμα, η Rahvaalgatus.ee που σημαίνει «Πρωτοβουλία Πολιτών», η οποία αποτελεί ουσιαστικά ένα επιπλέον εργαλείο ηλεκτρονικής δημοκρατίας που κατασκευάστηκε για την ενίσχυση της συμμετοχής και εμπλοκής των πολιτών στα κοινά. Η Rahvaalgatus.ee λειτουργεί ως ένας συλλογικός διαδικτυακός τόπος υποβολής αιτήσεων που αναπτύχθηκε από την Εσθονική Συνέλευση Συνεργασίας, μία μη κυβερνητική οργάνωση που ασχολείται με παρόμοια ζητήματα, σε συνεργασία με άλλους οργανισμούς της κοινωνίας των πολιτών και την υποστήριξη της κυβέρνησης. Η βασική ιδέα πίσω από αυτήν την πρωτοβουλία ήταν η κατασκευή μιας πλατφόρμας δημόσιων αιτημάτων, όπου μπορούν να συγκεντρωθούν και να συζητηθούν προτάσεις για να διαβιβαστούν στο

⁴ <https://citizenos.com/en/about>

Κοινοβούλιο προς εξέταση. Ως εκ τούτου, η Rahvaalgatus.ee μπορεί να θεωρηθεί η συνέχεια της πλατφόρμας Rahvakogu, καθώς η ιδέα αναπτύχθηκε από τις προτάσεις που προέκυψαν από την τελευταία.

Το νέο αυτό εργαλείο αποτελεί μια μόνιμη πλατφόρμα που χρησιμοποιείται ενεργά και τακτικά από τους πολίτες στην Εσθονία, ενώ λειτουργεί σε τρεις γλώσσες (Εσθονικά, Ρώσικα, Αγγλικά). Κεντρικός στόχος της είναι η ανάπτυξη ενός δημόσιου διαλόγου υψηλής ποιότητας, ώστε να αναπτύσσονται συγκεκριμένες προτάσεις και να συλλέγονται ηλεκτρονικές υπογραφές για την υποστήριξή τους. Τα αποτελέσματα της ψηφοφορίας για τις εν λόγω προτάσεις παρουσιάζονται με στατιστικές μεθόδους, χρησιμοποιώντας επικαιροποιημένα δεδομένα, και αν μία πρόταση φτάσει τις 1.000 ηλεκτρονικές υπογραφές, είναι δηλαδή πολύ δημοφιλής, τότε αποστέλλεται στο Κοινοβούλιο προς συζήτηση. Επίσης, η πλατφόρμα παρέχει ανατροφοδότηση στους χρήστες σχετικά με την πρόοδο των προτάσεων και το στάδιο εφαρμογής τους. Μάλιστα, αξίζει να σημειωθεί ότι το όριο των 1.000 υπογραφών θεωρείται σχετικά χαμηλό, καθώς το αντίστοιχο όριο για ανάλογες πρωτοβουλίες στη Λετονία και τη Φινλανδία είναι 10.000 και 50.000, αντίστοιχα (Mangule, 2016). Επίσης, η Rahvaalgatus.ee θεωρείται ιδιαίτερα καινοτόμος πλατφόρμα, καθώς επιτρέπει στους χρήστες να συνθέτουν μαζί νέες προτάσεις και να σχολιάζουν τις υπάρχουσες, έστω και αν δεν έχουν εμπλακεί στην αρχική υποβολή τους, ενώ παράλληλα έχουν τη δυνατότητα να παρακολουθούν διαδικτυακά την πορεία τους στο κοινοβουλευτικό πλαίσιο.

3.2 ΦΙΝΛΑΝΔΙΑ

3.2.1 Γενική πληροφόρηση

Η Φινλανδία αποτελεί ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα ανοιχτής δημοκρατίας και, ως τέτοια, έχει αναπτύξει σε μεγάλο βαθμό τις δομές της ηλεκτρονικής μορφής της. Η διαφάνεια και η συμμετοχή των πολιτών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων αποτέλεσαν αντικείμενο του δημόσιου διαλόγου στη χώρα εδώ και δεκαετίες. Παραδείγματα ανάλογων αναπτυξιακών δραστηριοτήτων ήταν τα προγράμματα «Ακούστε τους Πολίτες» (2000-2005), το κυβερνητικό πρόγραμμα για τη Συμμετοχή των Πολιτών (2003-2007), το πρόγραμμα Κυβερνητικό Δημοκρατικό Δίκτυο (2007 μέχρι και σήμερα) και η πρωτοβουλία Ανοιχτή Διακυβέρνηση. Επίσης, η Φινλανδία

εντάχθηκε στη διεθνή πρωτοβουλία Open Government Partnership (OGP) τον Απρίλιο του 2013 και, έκτοτε, αναπτύσσει το αντίστοιχο σχέδιο δράσης για την ανοιχτή διακυβέρνηση.

Το κεντρικό ζήτημα όλων αυτών των πρωτοβουλιών είναι η ενθάρρυνση της συμμετοχής των πολιτών, καθώς από το 2009 και μετά, το κοινό δημοκρατικό δίκτυο των Υπουργείων, συντονισμένο από το Υπουργείο Δικαιοσύνης, έχει καταρτίσει ένα συγκεκριμένο πλάνο σχετικά με την προώθηση της δημοκρατίας, στο οποίο αναφέρεται ότι ένας από τους στόχους του είναι να συμπεριληφθεί η χώρα μέσα στις 10 χώρες ανά τον κόσμο που εφαρμόζουν πρότυπα συστήματα ηλεκτρονικής δημοκρατίας (Heikka, 2015). Επίσης, το Υπουργείο Οικονομικών έχει πρόσφατα αναπτύξει ένα στρατηγικό σχέδιο για τις ηλεκτρονικές υπηρεσίες και την ηλεκτρονική δημοκρατία (e-Services and eDemocracy – SADe), εμπριέχοντας 8 επιμέρους προγράμματα για την ανάπτυξη ολοκληρωμένων υπηρεσιών στο διαδίκτυο για τους πολίτες, τις επιχειρήσεις και τις ρυθμιστικές/κυβερνητικές αρχές, εκ των οποίων το ένα ασχολείται αποκλειστικά με την προώθηση της ηλεκτρονικής δημοκρατίας. Το πρόγραμμα αυτό εποπτεύεται σήμερα από το Υπουργείο Δικαιοσύνης, το οποίο είναι υπεύθυνο για την ανάπτυξη ηλεκτρονικών εργαλείων και εφαρμογών με σκοπό την αυξημένη συμμετοχή των πολιτών στις δημοκρατικές διαδικασίες.

Παράλληλα, «τρέχει» ένα πρόγραμμα διαμόρφωσης της εθνικής αρχιτεκτονικής για τις ψηφιακές υπηρεσίες, το οποίο στοχεύει στην απλοποίηση των συναλλαγών μεταξύ όλων των ομάδων ενδιαφέροντος, καθώς και στη διαμόρφωση ενός ανοιχτού δικτύου δεδομένων για διάφορα ζητήματα, συμπεριλαμβανομένων των μεταφορών, των δημόσιων οικονομικών, της νομοθεσίας και άλλων στατιστικών στοιχείων. Η πολιτική ανοιχτών δεδομένων εντάσσεται στο ευρύτερο κυβερνητικό σχέδιο για την περίοδο 2015-2020, με βασικό στόχο την αύξηση της παραγωγικότητας της φινλανδικής οικονομίας μέσω της αποτελεσματικής χρήσης της πληροφορίας. Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι το Υπουργείο Δικαιοσύνης δημιούργησε το 2014 μια νέα πλατφόρμα (demokratia.fi), στην οποία συγκεντρώνονται όλες οι υπηρεσίες ηλεκτρονικής δημοκρατίας που παρέχονται στο κοινό. Συνολικά, η Φινλανδία αποτελεί ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα ανάπτυξης καλών πρακτικών αναφορικά με την ηλεκτρονική δημοκρατία αλλά και την ηλεκτρονική διακυβέρνηση, ένας στόχος που επιτυγχάνεται με συστηματικές προσπάθειες εδώ και δεκαετίες. Κυρίαρχο

στοιχείο αυτών των πρωτοβουλιών είναι κατά κύριο λόγο η προώθηση της ηλεκτρονικής συμμετοχής των πολιτών στις δημοκρατικές διεργασίες, αν και μέχρι σήμερα δεν έχει επιχειρηθεί η ανάπτυξη ενός συστήματος ηλεκτρονικής ψηφοφορίας όπως συμβαίνει στην Εσθονία.

3.2.2 Ηλεκτρονική συμμετοχή σε εθνικό επίπεδο

Πριν το 2012, το μόνο στοιχείο άμεσης δημοκρατίας σε εθνικό επίπεδο στη Φινλανδία ήταν τα συμβουλευτικά δημοψηφίσματα, τα οποία διενεργήθηκαν ωστόσο μόλις δύο φορές στα 100 χρόνια ανεξαρτησίας της χώρας. Σε μια προσπάθεια ενίσχυσης της συμμετοχής των πολιτών στα κοινά, το Μάρτιο 2012 δημιουργήθηκε το πρόγραμμα «Πρωτοβουλία των Πολιτών» (Citizens' Initiative), για την εφαρμογή του οποίου μάλιστα χρειάστηκε αναθεώρηση του συντάγματος. Η πρωτοβουλία αυτή αποτελεί αντιπροσωπευτικό παράδειγμα της ηλεκτρονικής δημοκρατίας, καθώς προσφέρει στους πολίτες τη δυνατότητα να προτείνουν ζητήματα προς ψήφιση νόμων από το Κοινοβούλιο. Με τον τρόπο αυτό αναβαθμίζεται ο ρόλος του πολίτη και ενισχύεται η συμμετοχή του στις δημοκρατικές διαδικασίες, χωρίς ωστόσο να αμφισβητείται η ανωτερότητα της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και ο ρόλος του Κοινοβουλίου.

Προκειμένου να υποβληθεί μια πρωτοβουλία προς ψήφιση απαιτούνται τουλάχιστον 50.000 ηλεκτρονικές υπογραφές από τους Φινλανδούς πολίτες που έχουν δικαίωμα ψήφου, ενώ η πρωτοβουλία μπορεί να ξεκινήσει από έναν ή περισσότερους πολίτες. Μια τέτοια πρόταση μπορεί να περιλαμβάνει είτε την τροποποίηση ή κατάργηση ενός νομοσχεδίου είτε την έναρξη μιας διαδικασίας κατάρτισης ενός νέου, συμπεριλαμβάνοντας την αντίστοιχη αιτιολογική έκθεση. Οι δηλώσεις υποστήριξης για κάθε πρωτοβουλία πρέπει να συλλέγονται εντός έξι μηνών είτε σε έντυπη είτε σε ηλεκτρονική μορφή, η οποία ωστόσο αφορά πάνω από το 90% των υπογραφών, και στην ολοκλήρωση αυτής της φάσης, η πρωτοβουλία κατατίθεται στο Κοινοβούλιο προς συζήτηση. Η συγκέντρωση των ηλεκτρονικών υπογραφών γίνεται μέσω της ειδικής πλατφόρμας του Υπουργείου Δικαιοσύνης και η ταυτοποίηση του χρήστη πραγματοποιείται μέσω διάφορων εργαλείων, όπως οι κωδικοί ηλεκτρονικής τραπεζικής. Οι χρήστες που υπογράφουν παραμένουν ανώνυμοι και υπάρχει δυνατότητα δημοσιοποίησης μόνο αν συγκεντρωθούν οι απαραίτητες 50.000 υπογραφές (Wilhelmsson, 2016).

Μέχρι και σήμερα, 10 πρωτοβουλίες πολιτών έχουν περάσει το όριο των 50.000 υπογραφών και έχουν κατατεθεί στο Κοινοβούλιο, ενώ μία εξ αυτών, η οποία αφορά την τροποποίηση ενός νόμου σχετικά με την παροχή δικαιώματος γάμου στα ομόφυλα ζευγάρια, έχει ήδη εγκριθεί. Η ηλεκτρονική πλατφόρμα έχει αποδειχθεί ιδιαίτερα αποτελεσματική, καθώς από την έναρξη της λειτουργίας της έχουν συγκεντρωθεί πάνω από 1,3 εκατομμύρια ηλεκτρονικών υπογραφών και οι επισκέπτες υπολογίζονται στους 200.000 περίπου το μήνα (Wilhelmsson, 2016). Η δημοφιλία της πλατφόρμας οφείλεται εν μέρει και στη δυνατότητα διασύνδεσης που προσφέρει με τα γνωστότερα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, κυρίως το Facebook και το Twitter, καθώς το ήμισυ των επισκεπτών της σελίδας προέρχεται από αυτά τα μέσα. Σύμφωνα με τον Wilhelmsson (2016), η λειτουργία αυτού του εργαλείου έχει επιφέρει σημαντικά οφέλη στις απόψεις των πολιτών περί αντιληπτής ποιότητας της δημοκρατίας στη Φινλανδία. Συγκεκριμένα, έχει διαπιστωθεί ότι η συντηρητική πλειοψηφία εξ αυτών θεωρεί ότι η «Πρωτοβουλία των Πολιτών» έχει αναδείξει σημαντικά ζητήματα της πολιτικής ατζέντας στο δημόσιο διάλογο και έχει βελτιώσει τις δημοκρατικές λειτουργίες.

Μια ακόμη μορφή ηλεκτρονικής δημοκρατίας που αναπτύσσεται στη Φινλανδία αφορά τη διαβούλευση σε ζητήματα νομοθεσίας, καθώς η χώρα έχει μακρά ιστορία σε ότι αφορά τη συνεργασία μεταξύ της κυβέρνησης και των μη κυβερνητικών οργανώσεων για τη σύνταξη των νόμων. Παραδοσιακά, αυτό συνέβαινε μέσω της δημιουργίας κοινών επιτροπών και ομάδων εργασίας που συντίθενται βάσει των κατευθύνσεων που παρέχει το σύνταγμα, ο νόμος για τη διαφάνεια των κυβερνητικών δραστηριοτήτων και ο νόμος για τις διοικητικές διαδικασίες (Korhonen, 2016). Λεπτομερέστεροι κανόνες διαβούλευσης καθορίζονται από τις αντίστοιχες κατευθυντήριες γραμμές που ψηφίστηκαν το 2016 από το Κοινοβούλιο. Πρόσφατα, στη Φινλανδία έχουν αναπτυχθεί δύο ηλεκτρονικά εργαλεία, τα οποία χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής διαβούλευσης, στη διαδικασία σύνταξης των νόμων και στην κατάρτιση της πολιτικής, οι υπηρεσίες Otakantaa.fi και Lausuntopalevelu.fi.

Η υπηρεσία Otakantaa.fi είναι ένας διαδικτυακός ιστότοπος που επιτρέπει τόσο στους δημόσιους λειτουργούς όσο και στο ευρύτερο κοινό να συζητήσουν για διάφορα θέματα που αφορούν είτε τη σύνταξη νέων νόμων είτε γενικότερα ζητήματα που σχετίζονται με τη χαρτογράφηση των αναγκών των πολιτών και την ανάπτυξη νέων

πολιτικών. Στην πλατφόρμα αυτή επιτρέπεται ο σχολιασμός και η πληροφόρηση που συλλέγεται αξιοποιείται κατάλληλα από τις αρμόδιες κυβερνητικές και ρυθμιστικές αρχές. Στόχος της είναι η ενίσχυση και προώθηση του διαλόγου μεταξύ των πολιτών και των αντιπροσώπων της δημόσιας διοίκησης, ώστε να λαμβάνονται καλύτερες αποφάσεις σχετικά με τη νομοθεσία και τις πολιτικές που εφαρμόζονται στη χώρα. Αντίστοιχα, η υπηρεσία Lausuntopalvelu.fi. αποτελεί μια διαδικτυακή πλατφόρμα που επιτρέπει την αναζήτηση συμβουλών για το νόμο από διάφορες ομάδες ενδιαφέροντος, συμπεριλαμβανομένων ιδιωτών, μη κυβερνητικών οργανώσεων, επιχειρήσεων και δημόσιων οργανισμών. Σύμφωνα με τον Wilhelmsson (2016), η πλατφόρμα Otakantaa.fi έχει περίπου 20.000 επισκέπτες το μήνα και από το 2012 έχει υπάρξει τόπος για πάνω από 300 συζητήσεις, ενώ η υπηρεσία Lausuntopalvelu.fi. που δημιουργήθηκε το 2014 έχει πάνω από 1.000 ιδιώτες χρήστες και 550 δημόσιους οργανισμούς.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι στη Φινλανδία αναπτύσσονται και αρκετές πρωτοβουλίες για την προώθηση των ανοιχτών δεδομένων (open data) που θεωρούνται απαραίτητα για την εξυπηρέτηση των στόχων της ηλεκτρονικής δημοκρατίας. Το 2014 δημιουργήθηκε η υπηρεσία Datademo από την μη κυβερνητική οργάνωση Open Knowledge Finland, η οποία δίνει τη δυνατότητα μικροχρηματοδότησης μέχρι 2.000 ευρώ για έργα που σχετίζονται με τα ανοιχτά δεδομένα. Η πλατφόρμα αυτή απευθύνεται ουσιαστικά σε προγραμματιστές που ενδιαφέρονται να δημιουργήσουν νέες και καινοτόμες μορφές ηλεκτρονικής συμμετοχής. Οι υποβληθείσες προτάσεις έχουν ως βασικό κριτήριο το να αφορούν έργα που επιτρέπουν στους πολίτες να αποκτούν ορισμένες μορφές πληροφόρησης ή να συμμετέχουν στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων σε τοπικό επίπεδο με ουσιαστικό τρόπο. Για την υλοποίηση της υπηρεσίας δαπανήθηκαν περίπου 57.000 ευρώ και δόθηκε χρηματοδότηση σε συνολικά 15 έργα. Αξίζει, μάλιστα, να σημειωθεί ότι η πλατφόρμα Datademo αποτελεί μια συμμετοχική διαδικασία παροχής μικροχρηματοδότησης, καθώς οι αιτούντες έχουν τη δυνατότητα να πουν τη γνώμη τους για την αξία των προτάσεων, παράλληλα με τους αντίστοιχους εμπειρογνώμονες του τομέα (Mangule, 2016).

Μια παρόμοια πλατφόρμα είναι και η D-CENT (Decentralized Citizens Engagement Technologies), η οποία έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο ενός ευρωπαϊκού προγράμματος που αφορά τη δημιουργία ασφαλών και αξιόπιστων ηλεκτρονικών εργαλείων

ηλεκτρονικής συμμετοχής, ενίσχυσης της άμεσης δημοκρατίας και οικονομικής ενδυνάμωσης. Το πρόγραμμα αυτό εφαρμόστηκε για πρώτη φορά στη Φινλανδία, επιτρέποντας στους πολίτες να παρακολουθούν τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων στο πλαίσιο της δημοκρατικής λειτουργίας. Η βασική ιδέα της πλατφόρμας είναι να φέρει σε επικοινωνία τους πολίτες με τους υπεύθυνους λήψης αποφάσεων, δημιουργώντας έτσι ένα αποκεντρωμένο μέσο κοινωνικής δικτύωσης. Η πλατφόρμα επιτρέπει στο χρήστη να επιλέγει τα θέματα που τον ενδιαφέρουν και, ακολούθως, να εγγράφεται σε ένα σύστημα ειδοποίησης που του παρέχει τη δυνατότητα να παρακολουθεί τις εξελίξεις στα εν λόγω ζητήματα (Mangule, 2016).

3.2.3 Ηλεκτρονική συμμετοχή σε τοπικό επίπεδο

Τα σκανδιναβικά κράτη έχουν μακρά παράδοση όσον αφορά τη διοικητική ανεξαρτησία και ισχύ της τοπικής αυτοδιοίκησης. Στη Φινλανδία, για παράδειγμα, περίπου τα 2/3 των υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας παρέχονται από τους δήμους. Η αυτοδιοίκηση σε τοπικό επίπεδο στη χώρα προστατεύεται από το σύνταγμα και οι δραστηριότητες των αντίστοιχων οργανισμών διέπονται από το νόμο της τοπικής αυτοδιοίκησης (415/2015), ο οποίος ορίζει ότι οι δήμοι πρέπει να παρέχουν στους κατοίκους τη δυνατότητα να συμμετέχουν και να ασκούν επιρροή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε τοπικό επίπεδο. Οι κάτοικοι ενός δήμου έχουν το δικαίωμα να υποβάλλουν προτάσεις σε θέματα που αφορούν στις δραστηριότητές τους, οι οποίες έχουν τρεις βασικές μορφές: (1) υποβολή προτάσεων από μεμονωμένους κατοίκους απευθείας στη δημοτική αρχή, (2) υποβολή προτάσεων σχετικά με ένα ζήτημα που εμπίπτει στην αρμοδιότητα του δημοτικού συμβουλίου από το 2% των κατοίκων που έχουν δικαίωμα ψήφου, και (3) υποβολή πρότασης για τη διεξαγωγή τοπικού δημοψηφίσματος από τουλάχιστον το 5% των κατοίκων που έχουν δικαίωμα ψήφου (Wilhelmsson, 2016).

Δεδομένης, λοιπόν, της αυξημένης εμπλοκής των κατοίκων στα ζητήματα που αφορούν την τοπική αυτοδιοίκηση, στη Φινλανδία έχουν αναπτυχθεί διάφορα εργαλεία που προωθούν την ηλεκτρονική συμμετοχή σε τοπικό επίπεδο. Το Kuntalaisaloite.fi είναι ένα διαδικτυακό εργαλείο για την υποβολή προτάσεων και τη συλλογή ηλεκτρονικών υπογραφών για διάφορες πρωτοβουλίες στην τοπική αυτοδιοίκηση. Οι κάτοικοι ενός δήμου έχουν τη δυνατότητα να υποβάλλουν διαδικτυακά αυτές τις πρωτοβουλίες αλλά και να παρακολουθούν την πορεία άλλων

μέσω ενός λογισμικού ανοιχτών δεδομένων. Η πλατφόρμα αυτή δημιουργήθηκε το 2013 και έχει περίπου 20.000 επισκέπτες το μήνα. Πάνω από 1.300 πρωτοβουλίες έχουν ξεκινήσει μέσω αυτής της υπηρεσίας.

Αντίστοιχα, η διαδικτυακή υπηρεσία Nuortenideat.fi απευθύνεται αποκλειστικά στους νέους, οι οποίοι μπορούν επίσης να εκφράσουν τις ιδέες τους και να υποβάλλουν προτάσεις για τη λειτουργία διάφορων δημόσιων οργανισμών. Η υπηρεσία αυτή έχει υιοθετηθεί από τις τοπικές κυβερνήσεις, τα σχολεία, τις μη κυβερνητικές οργανώσεις και άλλες ομάδες επιρροής, δίνοντας τη δυνατότητα στους νέους να συμμετέχουν με ουσιαστικό τρόπο στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Οι χρήστες της πλατφόρμας μπορούν να παρουσιάσουν τις ιδέες τους, να σχολιάσουν άλλες και να υποστηρίξουν προτάσεις που έχουν υποβληθεί από άλλους χρήστες και αφορούν ζητήματα της τοπικής αυτοδιοίκησης. Το εργαλείο αυτό έχει πάνω από 700 εγγεγραμμένους χρήστες και περίπου 4.000 επισκέπτες το μήνα, ενώ από το 2014, περίπου 400 πρωτοβουλίες έχουν ξεκινήσει στην πλατφόρμα (Wilhelmsson, 2016). Εκτός των παραπάνω δύο εργαλείων, η ηλεκτρονική συμμετοχή των κατοίκων στα ζητήματα που αφορούν την τοπική αυτοδιοίκηση υλοποιείται και μέσω των ιστοσελίδων των δημοτικών αρχών, στις οποίες υπάρχει δυνατότητα ηλεκτρονικής διαβούλευσης και παροχής πληροφόρησης. Σε έρευνα του Christensen (2013) διαπιστώθηκε ότι οι ιστοσελίδες των δήμων στη Φινλανδία παρέχουν αξιόλογες ευκαιρίες συμμετοχής των πολιτών σε ζητήματα δημοκρατικής λειτουργίας και στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων μέσω της επικαιροποιημένης και αξιόπιστης πληροφορίας που προσφέρεται.

3.3 ΙΤΑΛΙΑ

Όπως αναλύθηκε στις προηγούμενες δύο ενότητες, η Φινλανδία και η Εσθονία αποτελούν δύο αντιπροσωπευτικά παραδείγματα εφαρμογής ολοκληρωμένων προσεγγίσεων ηλεκτρονικής δημοκρατίας, οι οποίες ξεκινούν από την κεντρική κυβέρνηση (π.χ. ηλεκτρονική ψηφοφορία στην Εσθονία) και, ακολούθως, επεκτείνονται σε όλες τις δομές της δημόσιας διοίκησης με έμφαση στην τοπική αυτοδιοίκηση (π.χ. Kuntalaisaloite.fi στη Φινλανδία). Τα έργα αυτά έχουν αναπτυχθεί με πρωτοβουλία της Πολιτείας και εφαρμόστηκαν μετά από προσεκτικό σχεδιασμό σε κεντρικό επίπεδο, οδηγώντας σε ιδιαίτερα θετικά αποτελέσματα όσον αφορά την ενσωμάτωση της ηλεκτρονικής δημοκρατίας στη δημόσια σφαίρα και στις σχέσεις

μεταξύ των πολιτών και του κράτους. Ενώ, λοιπόν, φαίνεται ότι σε ορισμένες χώρες της Βόρειας Ευρώπης η ηλεκτρονική δημοκρατία αποτελεί σήμερα ένα ευρέως αποδεκτό δημοκρατικό υπόδειγμα, αντίθετα, στις περισσότερες χώρες της Νότιας Ευρώπης, το υπόδειγμα αυτό βρίσκεται ακόμα σε εμβρυϊκό στάδιο.

Εστιάζοντας στο παράδειγμα της Ιταλίας, σε γενικές γραμμές, η ηλεκτρονική δημοκρατία εφαρμόζεται σε τοπικό κυρίως επίπεδο, χωρίς να υπάρχει κεντρικός σχεδιασμός, μετά από μεμονωμένες πρωτοβουλίες των αρχών της τοπικής αυτοδιοίκησης. Ενώ εντοπίζονται ορισμένες καλές πρακτικές στην τοπική αυτοδιοίκηση, ολοκληρωμένα projects ηλεκτρονικής δημοκρατίας δεν έχουν εφαρμοστεί ακόμα σε εθνικό επίπεδο. Μάλιστα, σε σχετικές πρωτοβουλίες που έχουν ληφθεί για να επεκταθούν τα προγράμματα από το τοπικό στο εθνικό επίπεδο, δεν σημειώθηκε επιτυχία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι αυτό της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Συγκεκριμένα, το 2004 εφαρμόστηκε στην πόλη Vigevano της βόρειας Ιταλίας ένα πιλοτικό πρόγραμμα ηλεκτρονικής ψηφοφορίας για τις Ευρωεκλογές του 2004, με το οποίο 4.000 πολίτες είχαν τη δυνατότητα να ψηφίσουν μέσω ενός μηχανήματος με οθόνη επαφής.

Ένα ανάλογο πιλοτικό πρόγραμμα ηλεκτρονικής ψηφοφορίας εφαρμόστηκε και το 2006, όταν 3.000 πολίτες ψήφισαν ηλεκτρονικά στην περιφέρεια της Cremona για τις βουλευτικές εκλογές. Ωστόσο, το επόμενο έτος η κυβέρνηση ανακοίνωσε την παύση αυτών των προγραμμάτων και των σχετικών πρωτοβουλιών προώθησης της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας. Ο βασικότερος λόγος για αυτήν την απόφαση ήταν το γεγονός ότι ένας σημαντικός αριθμός ψήφων χειραγωγήθηκε μέσω ενός συγκεκριμένου λογισμικού, αποδεικνύοντας τον πρόχειρο σχεδιασμό του συστήματος και το ότι οι κίνδυνοι που ενέχει η ηλεκτρονική ψηφοφορία δεν είχαν διαχειριστεί επαρκώς. Εκτός αυτού, η συμμετοχή των πολιτών ήταν εξαιρετικά περιορισμένη, και ως εκ τούτου, το μικρό χρονικό διάστημα εφαρμογής του συστήματος σε συνδυασμό με την περιορισμένη εμπειρία των αρχών σε ανάλογα προγράμματα ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, δεν επέτρεψε τον εντοπισμό των πιθανών οφελών για το σχεδιασμό μελλοντικών projects.

Από την άλλη πλευρά, σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης έχουν αναπτυχθεί και εφαρμοστεί αρκετές πρωτοβουλίες ηλεκτρονικής δημοκρατίας, εστιάζοντας σε λειτουργίες ηλεκτρονικής διαβούλευσης και συμμετοχής. Ωστόσο, οι πρωτοβουλίες

αυτές είναι μεμονωμένες και δεν έχουν ιδιαίτερα κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ τους. Για παράδειγμα, σε έρευνα των Boichichio & Longo (2012) μελετήθηκε η δομή, οι λειτουργίες και το περιεχόμενο των ηλεκτρονικών πλατφόρμων ηλεκτρονικής δημοκρατίας και ηλεκτρονικής συμμετοχής των πολιτών των ιταλικών περιφερειών το 2010, και διαπιστώθηκε ότι στην πλειοψηφία εξ αυτών, η επικοινωνία είναι μονόδρομη και αφορά κατά κύριο λόγο την παροχή πληροφοριών στο κοινό. Επιπλέον, βρέθηκε ότι υπάρχει μόνο ένας μικρός αριθμός καλών πρακτικών που εφαρμόζονται σε ορισμένες περιφέρειες, εστιάζοντας κυρίως σε συστήματα ηλεκτρονικής διαβούλευσης, χωρίς ωστόσο να είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένα ή να έχουν τη δυνατότητα μεταφοράς τους σε εθνικό επίπεδο.

Εξετάζοντας τις καλές πρακτικές ηλεκτρονικής δημοκρατίας που εφαρμόζονται σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης στην Ιταλία, το πιο αντιπροσωπευτικό παράδειγμα είναι αυτό της περιφέρειας Emilia-Romagna. Αρχικά, το 2004 ξεκίνησε μια πρωτοβουλία 22.000 πολιτών στην πόλη Argenta, οι οποίοι χρηματοδότησαν την κατασκευή μιας ηλεκτρονικής πλατφόρμας όπου οι κάτοικοι είχαν τη δυνατότητα να ανταλλάσσουν απόψεις για διάφορα τοπικά ζητήματα, να διαμορφώνουν προτάσεις και να έρχονται σε επαφή με αντιπροσώπους της δημοτικής αρχής. Ωστόσο, η περιορισμένη συμμετοχή οδήγησε σύντομα στο κλείσιμο της πλατφόρμας. Μετά το 2004, η τοπική κυβέρνηση άρχισε να ασχολείται εντονότερα με εφαρμογές ηλεκτρονικής δημοκρατίας και, έτσι, δημιουργήθηκε το πρώτο σύστημα ηλεκτρονικής συμμετοχής, το Partecipa.net, μια πλατφόρμα που επέτρεπε στους πολίτες να εκφράζουν τις απόψεις τους για τις τοπικές αναπτυξιακές πολιτικές.

Το πρόγραμμα αυτό χρηματοδοτήθηκε μερικώς από το Υπουργείο Καινοτομίας και σχεδιάστηκε ώστε να περιλάβει όλες τις ομάδες ενδιαφέροντος, συμπεριλαμβανομένων των δημοτικών αρχών, των ανεξάρτητων οργανώσεων πολιτών και των εκπροσώπων των πολιτικών κομμάτων. Οι χρήστες της πλατφόρμας είχαν τη δυνατότητα να λαμβάνουν πληροφόρηση για διάφορα ζητήματα τοπικής αυτοδιοίκησης, να κάνουν ερωτήσεις για συγκεκριμένα θέματα λαμβάνοντας απαντήσεις από ειδικούς εμπειρογνώμονες, να συμμετέχουν σε online φόρουμ συζητήσεων και να παίρνουν μέρος σε έρευνες πολιτών. Τελικά, το 2007 η πλατφόρμα αυτή σταμάτησε να λειτουργεί αλλά σύντομα αντικαταστάθηκε από μια νέα, την Io Partecipo (Εγώ Συμμετέχω), με παρόμοιες λειτουργίες, η οποία λειτουργεί μέχρι και σήμερα. Σε ένα άλλο παράδειγμα, το 11^ο δημοτικό διαμέρισμα της πόλης

της Ρώμης ανέπτυξε μια παρόμοια πλατφόρμα, στην οποία οι πολίτες είχαν τη δυνατότητα να εκφράσουν ηλεκτρονικά τις απόψεις τους για την κατάρτιση του ισολογισμού και την τοποθέτηση των οικονομικών πόρων. Επίσης, στον πόλη Catania στη Σικελία εφαρμόστηκε το πρόγραμμα Demos.ct με ευθύνη της τοπικής κυβέρνησης, δίνοντας τη δυνατότητα στους κατοίκους να συζητούν για ζητήματα τοπικής διακυβέρνησης, ενώ στην Bologna, εφαρμόστηκε το σύστημα Iperbole με παρόμοιες λειτουργίες ηλεκτρονικής συμμετοχής και διαβούλευσης, το οποίο μάλιστα έχει βραβευθεί και σε διεθνείς διαγωνισμούς (Freeman, 2013).

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί και μία ακόμη δημοφιλή εφαρμογή ηλεκτρονικής δημοκρατίας που εφαρμόζεται σε εθνικό επίπεδο, η οποία ωστόσο αποτελεί μια πρωτοβουλία πολιτών. Η πλατφόρμα Openpolis τέθηκε σε εφαρμογή το 2006 και λειτουργεί μέχρι και σήμερα ως μια εφαρμογή ηλεκτρονικής συμμετοχής, στην οποία οι χρήστες έχουν τη δυνατότητα να λαμβάνουν πληροφόρηση για τα πολιτικά κόμματα, τους εκλεγμένους αντιπροσώπους τους και τη νομοθετική δραστηριότητα, εκφράζοντας παράλληλα τις απόψεις τους για συγκεκριμένη θεματολογία. Συνολικά, η ηλεκτρονική δημοκρατία στην Ιταλία βρίσκεται ακόμα σε αρχικά στάδια, επικεντρώνεται σε πρωτοβουλίες ηλεκτρονικής συμμετοχής σε τοπικό επίπεδο, χαρακτηρίζεται από έλλειψη κεντρικού σχεδιασμού και περιορισμένη συμμετοχή. Επίσης, η ανάπτυξή της έχει βασιστεί σε μεγάλο βαθμό σε μεμονωμένες πρωτοβουλίες είτε της τοπικής αυτοδιοίκησης είτε των ανεξάρτητων οργανώσεων των πολιτών, αντανακλώντας την κατακερματισμένη φύση της.

3.4 ΙΣΠΑΝΙΑ

Η Ισπανία αποτελεί ένα ακόμη αντιπροσωπευτικό παράδειγμα των χωρών της Νότιας Ευρώπης όπου η ηλεκτρονική δημοκρατία βρίσκεται ακόμη σε πολύ αρχικό στάδιο και οι σχετικές πρωτοβουλίες που αναπτύσσονται είναι αποσπασματικές. Παράλληλα, η χώρα χαρακτηρίζεται από αρκετές ιδιαιτερότητες όσον αφορά τη διακυβέρνηση και τη δομή της δημόσιας διοίκησης, καθώς αποτελείται από περιφέρειες που έχουν πολλές εξουσίες και αρμοδιότητες, εκ των οποίων μάλιστα μερικές εμφανίζουν κατά καιρούς τάσεις απόσχισης από την κεντρική κυβέρνηση, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αυτό της Καταλονίας. Ως αποτέλεσμα αυτού του υψηλού βαθμού κατακερματισμού της διακυβέρνησης και του ισχυρού ρόλου της

τοπικής αυτοδιοίκησης, οι σχετικές πρωτοβουλίες ηλεκτρονικής δημοκρατίας έχουν αναπτυχθεί αποκλειστικά σε τοπικό επίπεδο και μεμονωμένα.

Όσον αφορά την ηλεκτρονική ψηφοφορία, ελάχιστες πρωτοβουλίες έχουν αναληφθεί, με περιορισμένη επιτυχία και ανταπόκριση από τους πολίτες. Το 1995, η τότε τοπική κυβέρνηση της Καταλονίας εφάρμοσε για πρώτη φορά ένα πιλοτικό σύστημα ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, και στην Βαρκελώνη το 2002 δημιουργήθηκε ένα παρόμοιο σύστημα για τις πρυτανικές εκλογές του τοπικού πανεπιστημίου. Στις τοπικές εκλογές του 2003 περίπου 23.000 Καταλανοί που διαμένουν στο εξωτερικό είχαν τη δυνατότητα να ψηφίσουν ηλεκτρονικά για τις εθνικές εκλογές, με εξαιρετικά ωστόσο περιορισμένη συμμετοχή, καθώς τελικά ψήφισαν μόνο 730 άτομα. Ανάλογα πιλοτικά συστήματα εφαρμόστηκαν σε ορισμένες περιφέρειες στις τοπικές εκλογές του 2004 και στο δημοψήφισμα για το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα το 2005, στο οποίο ψήφισαν ηλεκτρονικά μόνο το 0,54% των κατοίκων. Εκτός της χαμηλής ανταπόκρισης, το σύστημα επικρίθηκε και για τις τεχνικές τους ελλείψεις, με αποτέλεσμα την παύση των σχετικών πρωτοβουλιών από την κεντρική κυβέρνηση (Esteve, 2006). Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι το 2014, το πολιτικό κόμμα Podemos διενήργησε εσωκομματικές εκλογές με σύστημα ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, ενώ μετά τις δημοτικές εκλογές του 2015, αρκετοί δήμαρχοι ανακοίνωσαν σχέδια για την ανάπτυξη ανάλογων συστημάτων, χωρίς ωστόσο να έχει εφαρμοστεί κάτι ολοκληρωμένο μέχρι και σήμερα.

Όπως και στην περίπτωση της Ιταλίας, διάφορα προγράμματα ηλεκτρονικής δημοκρατίας έχουν εφαρμοστεί σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης στις ισπανικές περιφέρειες, λαμβάνοντας ωστόσο περιορισμένη υποστήριξη είτε από την κεντρική κυβέρνηση είτε από τους ίδιους τους πολίτες. Εξετάζοντας ορισμένες καλές πρακτικές που έχουν εφαρμοστεί, στην περιφέρεια της Ανδαλουσίας έχει δημιουργηθεί ένας ιστότοπος (Open Parliament) όπου οι κάτοικοι έχουν περιστασιακά τη δυνατότητα να συμμετέχουν σε συζητήσεις διαβούλευσης, ενώ μια παρόμοια πλατφόρμα λειτουργεί και στη Βασκία. Η τοπική κυβέρνηση της Καταλονίας είχε επίσης δημιουργήσει την πλατφόρμα Democracia.web, η οποία ωστόσο έπαυσε τη λειτουργία της λόγω της έλλειψης χρηματοδότησης και των σχετικών αντιδράσεων από την κεντρική κυβέρνηση. Στην πλατφόρμα αυτή οι πολίτες είχαν τη δυνατότητα να έχουν πρόσβαση σε πληροφορίες και υλικό σχετικά με τη λειτουργία των πολιτικών κομμάτων και τις δράσεις της κυβέρνησης, να

συμμετέχουν σε δημόσιες συζητήσεις και να προτείνουν αλλαγές και τροποποιήσεις στη νομοθεσία.

Μια ακόμη πρωτοβουλία που γρήγορα οδηγήθηκε σε αποτυχία ήταν το project Consensus, το οποίο στόχευε στη δημιουργία μιας πλατφόρμας ηλεκτρονικής διαβούλευσης και σχεδιάστηκε σε κεντρικό επίπεδο για να εφαρμοστεί στην τοπική αυτοδιοίκηση, ωστόσο, ελάχιστες τοπικές κυβερνήσεις προχώρησαν στην εφαρμογή του. Από την άλλη πλευρά, η πλατφόρμα Ciudadanos λειτουργεί μέχρι και σήμερα στην τοπική αυτοδιοίκηση, παρέχοντας ένα πλαίσιο ηλεκτρονικής διαβούλευσης και συμμετοχής όπου οι πολίτες έχουν τη δυνατότητα να συζητήσουν για διάφορα πολιτικά ζητήματα. Το πρόγραμμα αυτό θεωρείται αρκετά επιτυχημένο, ενώ έχει λάβει χρηματοδότηση τόσο από την κεντρική κυβέρνηση όσο και από ιδιωτικούς πόρους. Επίσης, στη Μαδρίτη λειτουργεί η πλατφόρμα Madrid Participa, η οποία απευθύνεται στους κατοίκους και προσφέρει τη δυνατότητα έκφρασης απόψεων σχετικά με τη βελτίωση της ζωής στην πόλη.

Μια καλή πρακτική που μπορεί να ενταχθεί στο πλαίσιο της ηλεκτρονικής δημοκρατίας είναι η πρωτοβουλία Pueblo Digital (Ψηφιακή Πόλη) που εφαρμόζεται στην πόλη Jun στην Ανδαλουσία. Η πρωτοβουλία αυτή ξεκίνησε το 1999 με σκοπό να συνδέσει απευθείας τους πολίτες με την τοπική κυβέρνηση, ενσωματώνοντας με το πέρασ του χρόνου διάφορες ψηφιακές τεχνολογίες για την παροχή υπηρεσιών από την πλευρά της τοπικής αυτοδιοίκησης προς τους κατοίκους και τη γρήγορη επίλυση διοικητικών προβλημάτων. Σήμερα, οι κάτοικοι της πόλης έχουν τη δυνατότητα μέσω Twitter να επικοινωνούν απευθείας με τη δημοτική αρχή για διάφορα ζητήματα, από την αναφορά παραβάσεων του κώδικα οδικής κυκλοφορίας μέχρι την καταγραφή λειτουργικών προβλημάτων στα σχολεία. Επίσης στην Ανδαλουσία λειτουργεί από το 2008 η πλατφόρμα Participa en Andalucia σε περιφερειακό επίπεδο με πρωτοβουλία της τοπικής κυβέρνησης και στοχεύει στην ηλεκτρονική διασύνδεση των πολιτών και των δημοτικών αρχών. Στην εν λόγω πλατφόρμα οι χρήστες έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, να πραγματοποιούν προτάσεις προς δημόσια συζήτηση και να ψηφίζουν για ορισμένα ζητήματα δημόσιας διαβούλευσης.

Συμπερασματικά, η Ισπανία αποτελεί ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αποσπασματικής εφαρμογής του σύγχρονου υποδείγματος ηλεκτρονικής δημοκρατίας, καθώς οι σχετικές πρωτοβουλίες σπάνια χαρακτηρίζονται από κεντρικό

σχεδιασμό, ενώ άλλες δεν λαμβάνουν επαρκή υποστήριξη και χρηματοδότηση από την κεντρική κυβέρνηση. Τα περισσότερα προγράμματα που έχουν εφαρμοστεί μέχρι και σήμερα έχουν αναπτυχθεί στο πεδίο της τοπικής αυτοδιοίκησης με πρωτοβουλία των τοπικών κυβερνήσεων, οι οποίες φαίνεται ότι είναι αρκετά ενεργές ως προς το σχεδιασμό συστημάτων που στοχεύουν στην αυξημένη εμπλοκή των πολιτών στη δημόσια σφαίρα. Πράγματι, σε έρευνα των Garcia-Sanchez et al (2013) που πραγματοποιήθηκε σε 102 δήμους τις Ισπανίας, διαπιστώθηκε ότι οι περισσότεροι εξ αυτών προωθούν ενεργά τη συμμετοχή διάφορων ομάδων ενδιαφέροντος στα στρατηγικά και διοικητικά ζητήματα του δήμου, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση σε θέματα διαφάνειας και παρέχοντας επαρκή πληροφόρηση για τις δράσεις τους. Ωστόσο, οι πρωτοβουλίες αυτές χαρακτηρίζονται από χαμηλό βαθμό ομοιογένειας και περιορισμένες δυνατότητες γενικευμένης εφαρμογής σε εθνικό επίπεδο, όπως συμβαίνει στις περιπτώσεις της Φινλανδίας και της Εσθονίας.

Στους παρακάτω Πίνακες 1 και 2 παρουσιάζονται συνοπτικά οι πρωτοβουλίες ηλεκτρονικής δημοκρατίας στις τέσσερις χώρες που εξετάστηκαν όσον αφορά την ηλεκτρονική ψηφοφορία και την ηλεκτρονική συμμετοχή σε εθνικό και τοπικό επίπεδο.

Πίνακας 1 Ηλεκτρονική ψηφοφορία

Χώρες	Πρωτοβουλίες	Αποτελεσματικότητα
Εσθονία	Δημοτικές εκλογές 2005 (πρώτη εφαρμογή) Δημοτικές εκλογές 2009, 2013 Βουλευτικές εκλογές 2007, 2011, 2015	Υψηλή ανταπόκριση του εκλογικού σώματος 133.000 ψηφοφόροι ψήφισαν ηλεκτρονικά το 2013 (ποσοστό 22% επί του συνόλου)
Φινλανδία	Πιλοτική εφαρμογή σε τρεις περιφέρειες στις δημοτικές εκλογές του 2008 Ανακοίνωση εθνικού σχεδίου ηλεκτρονικής ψηφοφορίας το 2017	Τεχνικά προβλήματα Επανάληψη εκλογών στις τρεις περιφέρειες λόγω μη καταμετρημένων ψήφων
Ιταλία	Πιλοτική εφαρμογή στις Ευρωεκλογές του 2004 στην πόλη Vigevano Πιλοτική εφαρμογή στις βουλευτικές εκλογές του 2006 στην περιφέρεια Cremona	Ανακοίνωση παύσης των σχετικών πρωτοβουλιών από την κεντρική κυβέρνηση το 2007 Τεχνικά προβλήματα Χειραγώγηση ψήφων Χαμηλή ανταπόκριση

Ισπανία

Πιλοτική εφαρμογή για Χαμηλή ανταπόκριση
κατοίκους εξωτερικού στις Τεχνικά προβλήματα
δημοτικές εκλογές του
2003 στην Καταλονία

Πίνακας 2 Ηλεκτρονική συμμετοχή

Χώρες	Εθνικό επίπεδο	Τοπικό επίπεδο	Αποτελεσματικότητα
Εσθονία	Osale.ee (δημόσια διαβούλευση νομοσχεδίων) Rahvakogu (ηλεκτρονικά δημοψηφίσματα για κατάθεση προτάσεων προς ψήφιση) CitizenOs (δημόσιες συζητήσεις για πολιτικά ζητήματα) Rahvaalgatus.ee (πρωτοβουλίες πολιτών)	-	Υψηλός βαθμός ανταπόκρισης Citizen Assembly Day 3 προτάσεις έγιναν νόμοι του κράτους 4 προτάσεις εντάχθηκαν στον κυβερνητικό σχεδιασμό
Φινλανδία	Citizens' Initiative (κατάθεση προτάσεων προς ψήφιση) Otakantaa.fi (δημόσια διαβούλευση για νόμους) Lausuntopalvelu.fi (πληροφόρηση περί νομοθετικού έργου)	Kuntalaisaloite.fi (υποβολή προτάσεων προς ψήφιση) Nuortenideat.fi (δημόσια διαβούλευση για νέους)	Υψηλή ανταπόκριση 10 πρωτοβουλίες κατατέθηκαν στο Κοινοβούλιο 1 πρωτοβουλία έγινε νόμος Εμπλοκή πολιτών στην τοπική αυτοδιοίκηση
Ιταλία	Openpolis (πληροφόρηση για τα πολιτικά κόμματα και τις κυβερνητικές δράσεις)	Partecipa.net (δημόσια διαβούλευση) Io Partecipo (δημόσια διαβούλευση) Demos.ct (δημόσια συζήτηση) Iperbole (δημόσια διαβούλευση)	Περιορισμένη ανταπόκριση Μεμονωμένες πρωτοβουλίες ανά περιφέρεια Υψηλός βαθμός ανομοιογένειας
Ισπανία	-	Open Parliament (δημόσια διαβούλευση) Democracia.web (δημόσια πληροφόρηση) Cuidadanos (δημόσια διαβούλευση) Pueblo Digital	Περιορισμένη ανταπόκριση Προβλήματα χρηματοδότησης Περιορισμένη στήριξη από την κεντρική κυβέρνηση

Από τα παραπάνω, καθίσταται σαφές ότι ο βαθμός εφαρμογής της ηλεκτρονικής δημοκρατίας διαφοροποιείται σημαντικά ανάμεσα στις εξεταζόμενες χώρες, τόσο σε επίπεδο αποδοχής από το κοινό όσο και σε ότι αφορά τις πρωτοβουλίες που αναλαμβάνονται σε εθνικό ή τοπικό επίπεδο. Η Ελλάδα φαίνεται ότι ακολουθεί την τάση που παρατηρείται κυρίως στις χώρες της Μεσογείου, καθώς πρωτοβουλίες ηλεκτρονικής δημοκρατίας έχουν αναληφθεί κυρίως σε τοπικό επίπεδο με ευθύνη των αρχών της τοπικής αυτοδιοίκησης. Σχετικά με την ηλεκτρονική ψηφοφορία, αυτή δεν έχει εφαρμοστεί καθόλου στη χώρα, ενώ η μοναδική πρωτοβουλία που έχει αναπτυχθεί είναι το πρόγραμμα “e-vote: vote for the EU you want”, το οποίο υλοποιήθηκε με ευθύνη της Ελληνικής Προεδρίας της ΕΕ το 2003, παρέχοντας τη δυνατότητα στους πολίτες της ΕΕ να συμμετάσχουν στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και χάραξης της πολιτικής της Ένωσης. Ωστόσο, κανένα σύστημα ηλεκτρονικής ψηφοφορίας δεν έχει εφαρμοστεί είτε σε εθνικές είτε σε τοπικές εκλογές.

Παράλληλα, σε αντιστοιχία με τις περιπτώσεις της Ιταλίας και της Ισπανίας, οι πρωτοβουλίες ηλεκτρονικής δημοκρατίας που έχουν αναληφθεί στην Ελλάδα εντοπίζονται κυρίως σε τοπικό επίπεδο, χωρίς να υπάρχει συνολικός σχεδιασμός από την κεντρική κυβέρνηση και χωρίς να έχει αναπτυχθεί ένα συγκεκριμένο θεσμικό πλαίσιο. Δύο περιπτώσεις καλών πρακτικών που έχουν αναπτυχθεί σε τοπικό επίπεδο εντοπίζονται στους Δήμους Τρικκαίων και Κοζάνης. Συγκεκριμένα, στο Δήμο Κοζάνης λειτουργεί μια ηλεκτρονική πλατφόρμα που στοχεύει στη δημιουργία ενός διαρκούς καναλιού επικοινωνίας μεταξύ της δημοτικής αρχής και των πολιτών, ώστε αυτοί να συνεργάζονται συστηματικά σε ζητήματα που αφορούν το σχεδιασμό και την εφαρμογή της πολιτικής σε τοπικό επίπεδο. Το σύστημα ηλεκτρονικής δημοκρατίας του Δήμου Κοζάνης: (1) παρέχει ένα κανάλι ενημέρωσης και πληροφόρησης προς τους πολίτες, περιλαμβάνοντας τις αποφάσεις της διοίκησης σε τοπικό και υπερτοπικό επίπεδο, καθώς και νέα που σχετίζονται με τη ζωή στην πόλη, (2) προκαλεί το διάλογο και τη διαβούλευση μέσα από την ενημέρωση, (3) προάγει την επώνυμη και υπεύθυνη συμμετοχή, και (4) παρέχει το δικαίωμα συγκέντρωσης υπογραφών για αποφάσεις που αφορούν την τοπική κοινωνία. Αφού προηγηθεί η

διαδικασία εγγραφής και πιστοποίησης, ο χρήστης έχει τη δυνατότητα να ενημερωθεί, να αναδείξει θέματα που προκαλούν το διάλογο στην κοινότητα, να συμμετέχει σε συζητήσεις, ψηφοφορίες και διαδικασίες συλλογής υπογραφών, καθώς και να θέσει άμεσα ερωτήματα στη δημοτική αρχή.

Αντίστοιχα, στο Δήμο Τρικκαίων πρόσφατα εφαρμόστηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα ένα ευρύ πρόγραμμα διαβούλευσης και ηλεκτρονικής συμμετοχής, το e-politis, το οποίο χρηματοδοτήθηκε από την ΕΕ. Ο Δήμος Τρικκαίων είναι ο συντονιστής για τους δήμους Λαρισαίων, Βόλου, Καρδίτσας και Κατερίνης. Το e-politis είναι μια νέα και πρωτοποριακή ιστοσελίδα ανοιχτού διαλόγου που δίνει τη δυνατότητα στους δημότες, αλλά και σε όσους ζουν και εργάζονται στα όρια των Δήμων που συμμετέχουν, να εμπλακούν άμεσα στη διαδικασία σχεδιασμού και υλοποίησης πολιτικής και δράσεων της πόλης τους. Στόχος της εφαρμογής είναι η αμφίδρομη ενίσχυση της διαφάνειας και η μεγιστοποίηση της κοινωνικής συμμετοχής μεταξύ των πολιτών. Οι υπηρεσίες που παρέχονται στην πλατφόρμα περιλαμβάνουν: (1) υπηρεσίες διαβούλευσης (ηλεκτρονική έρευνα και δημόσιος διάλογος για πολιτικές και δράσεις των δήμων), (2) υπηρεσίες δημοσκοπήσεων (ερωτήματα με εναλλακτικές αλληλο-αποκλειόμενες απαντήσεις που τρέχουν για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και τα αποτελέσματά τους είναι διαρκώς ανοιχτά σε όλους), (3) υπηρεσίες e-συμμετοχικού προϋπολογισμού (διαδικασία συμμετοχής των πολιτών στη λήψη αποφάσεων που σχετίζονται με τους στόχους και την κατανομή των δημοσίων επενδύσεων σε τοπικό επίπεδο), (4) υπηρεσίες κοινωνικής δικτύωσης (συμμετοχή πολιτών σε ηλεκτρονικές κοινότητες), και (5) υπηρεσίες τηλεδιάσκεψης (video και mobile streaming των διασκέψεων του Δημοτικού Συμβουλίου).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ηλεκτρονική δημοκρατία ενσωματώνει το σύνολο των εργαλείων και πρακτικών που αφορούν στη χρήση του διαδικτύου και της ψηφιακής τεχνολογίας για την αύξηση της συμμετοχής και εμπλοκής των πολιτών στις δημοκρατικές λειτουργίες. Μέσω της ανάπτυξης διαδικτυακών εφαρμογών που επιτρέπουν στους χρήστες τους να συμμετέχουν ενεργά στα κοινά, αλληλεπιδρώντας με τους υπεύθυνους χάραξης της πολιτικής, οι πολίτες έχουν τη δυνατότητα να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους αλλά και με τους εκπροσώπους της εξουσίας, συναποφασίζοντας για ορισμένα ζητήματα που άπτονται της δημόσιας σφαίρας. Αν και η ηλεκτρονική δημοκρατία δεν αποσκοπεί στην αντικατάσταση της εδραιωμένης αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, δίνει τη δυνατότητα περιορισμού του χάσματος που εντοπίζεται μεταξύ της κοινωνίας των πολιτών και της πολιτικής ελίτ, μειώνοντας το δημοκρατικό έλλειμμα που παρατηρείται στο δυτικό κόσμο. Δεδομένων, λοιπόν, των οφελών που μπορούν να προκύψουν από τις εφαρμογές της ηλεκτρονικής δημοκρατίας, η διερεύνηση των επιμέρους πτυχών τους έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, τόσο σε ερευνητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο.

Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν η μελέτη τεσσάρων περιπτώσεων ευρωπαϊκών χωρών που αναπτύσσουν σε μεγαλύτερο ή μικρότερο επίπεδο εφαρμογές ηλεκτρονικής δημοκρατίας. Στην ποιοτική έρευνα που προηγήθηκε μελετήθηκαν κατά σειρά οι περιπτώσεις της Εσθονίας, της Φινλανδίας, της Ιταλίας και της Ισπανίας, εστιάζοντας στις σχετικές πρωτοβουλίες ηλεκτρονικής συμμετοχής, διαβούλευσης και ψηφοφορίας που αναπτύσσονται στις χώρες αυτές. Σύμφωνα με την ανάλυση που προηγήθηκε, αρχικά, διαπιστώθηκε ότι, πράγματι, η Εσθονία και η Φινλανδία αποτελούν δύο πρωτοπόρες χώρες στις εφαρμογές ηλεκτρονικής δημοκρατίας, καθώς εδώ και αρκετά χρόνια αναπτύσσουν συστήματα που στοχεύουν στην αύξηση της συμμετοχής των πολιτών στις δημοκρατικές διαδικασίες. Τα συστήματα αυτά σχεδιάζονται προσεκτικά, δοκιμάζονται πιλοτικά και εφαρμόζονται μετά από κεντρικό σχεδιασμό, έχοντας υψηλό βαθμό ομοιογένειας και σημαντική ανταπόκριση από τους πολίτες.

Ιδιαίτερα στην περίπτωση της Εσθονίας εντοπίζεται η βέλτιστη πρακτική όσον αφορά την ηλεκτρονική ψηφοφορία, καθώς είναι η πρώτη χώρα που τη θεσμοθέτησε σε εθνικές εκλογές το 2005 και έκτοτε, το ποσοστό των ηλεκτρονικών ψηφοφόρων έχει

φτάσει στο 1/3 του συνόλου τους. Από την ανάλυση που πραγματοποιήθηκε διαπιστώθηκε ότι η επιτυχία του συστήματος ηλεκτρονικής ψηφοφορίας στην Εσθονία οφείλεται κατά κύριο λόγο στον προσεκτικό σχεδιασμό που έχει προηγηθεί, ιδιαίτερα αναφορικά με τα τεχνικά του χαρακτηριστικά, μην αφήνοντας περιθώρια για λάθη και χειραγώγηση της ψηφοφορίας. Η διασφάλιση της ποιότητας του συστήματος έχει ως αποτέλεσμα την υψηλή ανταπόκριση του κοινού, το οποίο παράλληλα χρησιμοποιεί ευρέως τα ηλεκτρονικά κανάλια για τις συνδιαλλαγές του με το κράτος, δεδομένης της εξαιρετικά αυξημένης διείσδυσης του διαδικτύου στη χώρα.

Τα τεχνικά χαρακτηριστικά ενός τέτοιου συστήματος αναδεικνύονται, λοιπόν, ως βασική μεταβλητή της επιτυχίας του. Στον αντίποδα, σχετικές πρωτοβουλίες που έχουν ληφθεί στην Ιταλία και στην Ισπανία έχουν αποτύχει, λόγω των τεχνικών τους ελλείψεων και των κενών που έχουν επιτρέψει σημαντικά λάθη στη διαδικασία ψηφοφορίας. Το ζήτημα της ηλεκτρονικής ψηφοφορίας βρίσκεται σήμερα στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος στο πεδίο της ηλεκτρονικής δημοκρατίας, καθώς ελάχιστες χώρες έχουν υιοθετήσει ανάλογα συστήματα, ενώ άλλες προηγμένες τεχνολογικά χώρες, όπως η Γερμανία και η Γαλλία, την έχουν απορρίψει λόγω των κινδύνων που ενέχει. Ωστόσο, το παράδειγμα της Εσθονίας καταδεικνύει ότι οι κίνδυνοι αυτοί μπορούν να ελαχιστοποιηθούν αν προηγηθεί ενδελεχής σχεδιασμός και υπάρχουν οι απαραίτητες προϋποθέσεις για την εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου συστήματος ηλεκτρονικής ψηφοφορίας, όπως είναι η ηλεκτρονική ταυτότητα.

Παράλληλα, τόσο η Εσθονία όσο και η Φινλανδία είναι πρωτοπόρες στην εφαρμογή συστημάτων ηλεκτρονικής συμμετοχής, τα οποία αναπτύσσονται από την κεντρική κυβέρνηση και απευθύνονται στο σύνολο των πολιτών. Οι λειτουργίες και δυνατότητες που προσφέρουν αυτά τα συστήματα είναι ποικίλες, από την απλή πληροφόρηση για ζητήματα διακυβέρνησης μέχρι τη δημόσια διαβούλευση νόμων προς ψήφιση. Ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο είναι η δυνατότητα που προσφέρεται σχετικά με την κατάθεση προτάσεων προς συζήτηση στο Κοινοβούλιο, αναδεικνύοντας τα ουσιαστικά οφέλη της ηλεκτρονικής δημοκρατίας όσον αφορά την άμεση εμπλοκή των πολιτών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Βασικά χαρακτηριστικά των πλατφόρμων ηλεκτρονικής δημοκρατίας που αναπτύσσονται στην Εσθονία και τη Φινλανδία είναι ο κεντρικός σχεδιασμός, ο πλουραλισμός των λειτουργιών, η υποστήριξη από την κεντρική κυβέρνηση, η αυξημένη ανταπόκριση

του κοινού και ενσωμάτωση όσο το δυνατόν περισσότερων ψηφιακών καναλιών. Μάλιστα, στην περίπτωση της Εσθονίας, οι πρακτικές ηλεκτρονικής συμμετοχής χρησιμοποιήθηκαν ευρέως από την κεντρική κυβέρνηση για την ενίσχυση της διαφάνειας και λογοδοσίας στην πολιτική σκηνή, πραγματοποιώντας ένα ουσιαστικό «άνοιγμα» στο κοινό για την αντιμετώπιση τυχόν κρίσεων, αντί της δημιουργίας αντιπροσωπευτικών επιτροπών που ενέχουν υψηλά επίπεδα γραφειοκρατίας.

Αντίθετα, στην Ιταλία και στην Ισπανία, οι πρωτοβουλίες ηλεκτρονικής δημοκρατίας αφορούν αποκλειστικά την τοπική αυτοδιοίκηση και αναπτύσσονται συνήθως με ευθύνη και αρμοδιότητα των τοπικών κυβερνήσεων. Τα συστήματα αυτά διαφοροποιούνται σημαντικά μεταξύ τους, χρηματοδοτούνται μερικώς από ιδιωτικές πρωτοβουλίες και σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα δεν τυγχάνουν της υποστήριξης της κεντρικής κυβέρνησης. Σε αντίθεση, λοιπόν, με την Εσθονία και τη Φινλανδία, όπου οι πλατφόρμες ηλεκτρονικής συμμετοχής απευθύνονται στο σύνολο του πληθυσμού, στις δύο αυτές χώρες η ηλεκτρονική δημοκρατία αναδεικνύεται κυρίως ως ένα ζήτημα συμμετοχής ενός μέρους αυτού σε ζητήματα που αφορούν τη ζωή στην τοπική κοινότητα. Παρόλο που ορισμένες από αυτές τις πρωτοβουλίες είναι αρκετά καινοτόμες, στην πράξη, δεν έχουν ισχυρό αντίκτυπο, καθώς περιορίζονται στο φάσμα της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Αντίστοιχα, η περίπτωση της Φινλανδίας είναι αντιπροσωπευτική της ολοκληρωμένης εφαρμογής συστημάτων ηλεκτρονικής συμμετοχής και διαβούλευσης σε τοπικό επίπεδο αλλά υπό κεντρικό σχεδιασμό, καθώς όλοι οι δήμοι εφαρμόζουν τα ίδια εργαλεία και συστήματα ηλεκτρονικής δημοκρατίας, υπό την καθοδήγηση της κεντρικής κυβέρνησης. Με τον τρόπο αυτό δίνεται η δυνατότητα τυποποίησης των συστημάτων, συνολικού ελέγχου των ανεπαρκειών τους, λήψης διορθωτικών μέτρων και, εν τέλει, βελτίωσής τους. Παράλληλα, η συνεχής αναβάθμιση αυτών των συστημάτων συμβάλλει με καθοριστικό τρόπο στην αυξημένη ανταπόκριση των πολιτών, καθώς δεν υπάρχει ανάγκη εκμάθησης κάθε φορά μιας καινούριας πλατφόρμας. Αντίθετα με τις περιπτώσεις της Ιταλίας και της Ισπανίας, όπου οι τοπικές κυβερνήσεις εφαρμόζουν μεμονωμένα κατά καιρούς συστήματα ηλεκτρονικής συμμετοχής, στη Φινλανδία αυτό επιτυγχάνεται κεντρικά και με συστήματα που απευθύνονται σε όλους τους πολίτες και επικαιροποιούνται ανάλογα με τις ανάγκες.

Συμπερασματικά, οι περιπτώσεις των χωρών που εξετάστηκαν στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας ανέδειξαν σημαντικές διαφορές ως προς τις πρακτικές ηλεκτρονικής δημοκρατίας που αναπτύσσονται. Στην Εσθονία και τη Φινλανδία δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην τυποποίηση των συστημάτων ηλεκτρονικής συμμετοχής, στην ενσωμάτωση ολόκληρου του πληθυσμού στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, στην αμφίδρομη επικοινωνία και αλληλεπίδραση μεταξύ πολιτών και εξουσίας, καθώς και στην παροχή αυξημένων δυνατοτήτων ουσιαστικής εμπλοκής στις δημοκρατικές λειτουργίες. Μάλιστα, στην περίπτωση της Εσθονίας η ηλεκτρονική ψηφοφορία έχει αναδειχθεί ως ένα σημαντικό δημοκρατικό εργαλείο για την πολιτική ενεργοποίηση του κοινού. Αντίθετα, στην Ιταλία και την Ισπανία, οι σχετικές πρωτοβουλίες έχουν αποσπασματικό χαρακτήρα, περιορισμένη ομοιογένεια και εστιάζουν αποκλειστικά σε ζητήματα τοπικής αυτοδιοίκησης, ενώ συχνά αποτυγχάνουν να κερδίσουν το ενδιαφέρον των πολιτών ή την υποστήριξη της κεντρικής κυβέρνησης.

Οι διαφοροποιήσεις που εντοπίστηκαν ανάμεσα στις χώρες που εξετάστηκαν οφείλονται σε διάφορους λόγους, όπως είναι η ιστορική παράδοση του τρόπου διακυβέρνησης. Για παράδειγμα, στην Ισπανία οι τοπικές κυβερνήσεις έχουν μεγάλη ισχύ και πολλαπλές αρμοδιότητες, ενώ η διακυβέρνηση του κράτους παρουσιάζει υψηλό βαθμό κατακερματισμού. Αντίθετα, στην Εσθονία, το μικρότερο κράτος και ο σχετικά μικρός πληθυσμός επιτρέπουν την ανάπτυξη συστημάτων ηλεκτρονικής δημοκρατίας με κεντρικό σχεδιασμό με ευθύνη της κεντρικής κυβέρνησης. Αντίστοιχα, η Ιταλία χαρακτηρίζεται παραδοσιακά από περιορισμένο ενδιαφέρον των πολιτών για τις πολιτικές εξελίξεις, ενώ η Φινλανδία έχει μια μακρά παράδοση ανοιχτής δημοκρατίας που βασίζεται στην αυξημένη εμπλοκή των πολιτών. Ένας ακόμη λόγος των σχετικών διαφοροποιήσεων που εντοπίστηκαν είναι και οι διαφορές στο βαθμό ενσωμάτωσης των σύγχρονων ψηφιακών τεχνολογιών. Ενώ για παράδειγμα στην Εσθονία υπάρχει συσσωρευμένη εμπειρία από εφαρμογές ηλεκτρονικής διακυβέρνησης που επιτρέπει την ανάπτυξη αντίστοιχων συστημάτων ηλεκτρονικής συμμετοχής, ο βαθμός διείσδυσης του διαδικτύου στην Ισπανία είναι χαμηλότερος.

Επιπλέον, οι διαφοροποιήσεις αυτές μπορούν να αποδοθούν και στις διαφορές σε επίπεδο εθνικής κουλτούρας μεταξύ των χωρών. Σύμφωνα με τη θεωρία του Hofstede (2003), χώρες που χαρακτηρίζονται από χαμηλότερο δείκτη απόστασης ισχύος, ο

οποίος καταδεικνύει το βαθμό αποδοχής των σχέσεων εξουσίας, όπως είναι η Φινλανδία, η ανάπτυξη εργαλείων μαζικής συμμετοχής στο πολιτικό γίνεσθαι είναι ευκολότερη λόγω της αυξημένης προθυμίας των πολιτών να αμφισβητούν το τρέχον status quo και να απαιτούν από τις κυβερνήσεις και τους εκπροσώπους της εξουσίας να λογοδοτούν στο λαό. Αντίθετα, χώρες που δίνουν έμφαση στο βραχυπρόθεσμο έναντι του μακροπρόθεσμου προσανατολισμού, όπως η Ιταλία, τείνουν να διατηρούν πιστά τις παραδόσεις τους και βλέπουν με καχυποψία τις καινοτόμες αλλαγές, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την ηλεκτρονική ψηφοφορία.

Εν κατακλείδι, οι καλές πρακτικές ηλεκτρονικής δημοκρατίας που αναδείχθηκαν από την παρούσα εργασία και εφαρμόζονται σε προηγμένες τεχνολογικά χώρες με ισχυρές δημοκρατικές παραδόσεις αποτελούν αντιπροσωπευτικά παραδείγματα του τρόπου με τον οποίο οι σύγχρονες ψηφιακές τεχνολογίες και το διαδίκτυο μπορούν να συμβάλλουν στη μείωση του δημοκρατικού ελλείμματος που παρατηρείται στο δυτικό κόσμο. Ωστόσο, η εφαρμογή συστημάτων ηλεκτρονικής δημοκρατίας δεν είναι ένα εύκολο εγχείρημα, αλλά αντίθετα, ενέχει σημαντικούς κινδύνους και προϋποθέτει την ύπαρξη εμπειρίας και προσεκτικού σχεδιασμού. Επιπλέον, σημαντικό ζήτημα αποτελεί και ο συγκερασμός ηλεκτρονικής και αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, καθώς η πρόσφατη εμπειρία εφαρμογής της αμεσοδημοκρατίας (π.χ. δημοψήφισμα ανεξαρτητοποίησης Καταλονίας στην Ισπανία) έχει οδηγήσει το σύγχρονο δημοκρατικό υπόδειγμα σε επικίνδυνους ατραπούς.

Στο πλαίσιο αυτό, η μελλοντική έρευνα θα πρέπει να μελετήσει τις προϋποθέσεις ορθής εφαρμογής της ηλεκτρονικής δημοκρατίας στις δυτικές χώρες, εξετάζοντας το σύνολο των καλών πρακτικών αλλά και των πρωτοβουλιών που δεν έχουν ευοδωθεί. Επιπλέον, οι απόψεις των πολιτών και χρηστών των πλατφόρμων ηλεκτρονικής συμμετοχής αναφορικά με την αποτελεσματικότητα και τις δυνατότητες ουσιαστικής εμπλοκής που παρέχουν θα πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο μελλοντικών ερευνών. Τέλος, η χαρτογράφηση των διαφοροποιήσεων που υφίστανται ανάμεσα στις χώρες αναφορικά με τις δημοκρατικές παραδόσεις θα πρέπει να μελετηθεί σχετικά με τις δυνατότητες υιοθέτησης σύγχρονων συστημάτων ηλεκτρονικής δημοκρατίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ahokas, L., Tykkyläinen, S., & Wilhelmsson, N. (2010). Democratic Innovations as Solutions to Challenges of Modern Democracies. In L. Ahokas, S., Tykkyläinen, & N. Wilhelmsson (eds), *Practicing Participation: Exchanging Good Practices for the Promotion of an Active Citizenship in the European Union*. Tampere: Juvenes Print.

Beynon-Davies, P., & Martin, S. (2004). Electronic local government and the modernization agenda: Progress and prospects for public service improvement. *Local Government Studies*, 30(2), 214-229.

Bohicchio, M., & Longo, A. (2012). About the relevance of e-democracy in Italian regional websites. In *Information systems: crossroads for organization, management, accounting and engineering* (pp. 27-34). Physica, Heidelberg.

Bruno, E. (2015). *Co-deciding with Citizens: Towards Digital Democracy at EU Level*. Brussels: European Citizen Action Service.

Bruns, A. (2012). Towards distributed citizen participation: Lessons from Wikileaks and the Queensland floods. *eJournal of eDemocracy and Open Government*, 4(2), 142-159.

Caporusso, L., Buzzi, C., Fele, G., Peri, P., & Sartori, F. (2006). *Transition to electronic voting and citizen participation*. In R. Krimmer (eds), *Electronic Voting 2006*, 2nd International Workshop ESF, 2-4 August, Bregenz, Austria.

Christensen, H. S. (2013). Broadening Democratic Participation? An exploratory study of e-democracy in 188 Finnish municipalities. *Scandinavian Journal of Public Administration*, 17(3), 3-21.

Clarke A. (2013). *Exploiting the web as a tool of democracy: new ways forward in the study and practice of digital democracy*. World Forum for Democracy 2013 Issues Paper, Council of Europe, Strasbourg.

Cohen, L. & Manion L. (2000). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Council of Europe (2008). *e-Democracy: Who dares?* Forum for the future of Democracy 2008 Session, Madrid, Spain.

Council of Europe (2009). *Good governance in the information society*. Indicative Guide No. 5 Recommendation of Committee of Ministers to member states on e-democracy. Directorate General of Democracy and Political Affairs, Directorate of Democratic Institutions.

Demetriou K. N. (2013). Introduction. In K. N. Demetriou (Eds.), *Democracy in Transition. Political participation in the European Union*. Verlag-Berlin-Heidelberg: Springer.

Drechsler, W., & Madise, U. (2004). Electronic Voting in Estonia. In N Kersting, & H Baldersheim (eds), *Electronic Voting and Democracy* (pp. 97-108). London: Palgrave.

Edelmann, N., Höchtl, J., & Sachs, M. (2012). Collaboration for Open Innovation Processes in Public Administrations. In Y. Charalabidis, & S. Koussouris (eds), *Empowering Open and Collaborative Governance* (pp. 21-37). London: Springer.

Esteve, J. B. (2006). *A preliminary question: Is e-voting actually useful for our democratic institutions? What do we need it for?* In R. Krimmer (eds), *Electronic Voting 2006*, 2nd International Workshop ESF, 2-4 August, Bregenz, Austria.

Freeman, J. (2013). Local e-government and citizen participation: Case studies from Australia and Italy. In J. R. Gil-Garcia (eds), *E-Government Success Around the World: Cases, Empirical Studies, and Practical Recommendations* (pp. 235-258). Hershey, Pennsylvania: IGI Global.

Freeman, J., & Quirke, S. (2013). Understanding e-democracy: government-led initiatives for democratic reform. *Journal of e-democracy and Open Government*, 5(2), 141-154.

García- Sánchez, I. M., Rodríguez- Domínguez, L., & Frias- Aceituno, J. V. (2013). Evolutions in e- governance: evidence from Spanish local governments. *Environmental Policy and Governance*, 23(5), 323-340.

Glencross, A. (2009). E-Participation in the Legislative Process. *eJournal of eDemocracy and Open Government*, 1, 21-29.

Heikka, T. (2015) The Rise of the Mediating Citizen: Time, Space and Citizenship in the Crowdsourcing of Finnish legislation. *Policy & Internet*, 7(3), 268-291.

Hinsberg, H., Matt, J., & Vinni, R. (2015). Estonia. In OECD (eds), *Nations in Transit* (pp. 225-244). OECD Publications.

Hofstede, G. (2003). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations*. London: Sage.

Hsiao, C. H., Wang, H. C., & Doong, H. S. (2012). Study of Factors Influencing e-Government Service Acceptance Intention: A Multiple Perspective Approach. In *International Conference on Electronic Government and the Information Systems Perspective EGOVIS/EDEM 2012: Advancing Democracy, Government and Governance*, pp. 79-87.

Hutchins, B., & Lester, L. (2011). Politics, power and online protest in an age of environmental conflict. In S. Cottle & L. Lester (Eds.), *Transnational Protests and the Media* (pp. 159-171). New York: Peter Lang.

Keane, J. (2009). *The Life and Death of Democracy*. London: Simon & Schuster UK Ltd.

Korhonen, J. (2016). e-Government in Finland - success stories and lessons from Finland. In *e-democracy, e-government and public sector revisited – Experiences of The Main Themes of the PADOS project in Finland and Estonia* (pp. 31-39). Painopaikka: Painotalo Casper.

Lehtonen P. (2007). Citizens' web as a public space. Developing community practices in the framework of eParticipation. In A. Avdic, K. Hedström, J. Rose & A. Grönlund (Eds.), *Understanding eParticipation - Contemporary PhD eParticipation research in Europe*. Örebro: Örebro University Library.

Liden, G. (2013). Qualities of E-Democracy: Examples from Sweden. In B. Geibel, & M. Joas (eds), *Participatory Democratic Innovations in Europe* (pp. 225-248). Opladen: Budrich.

Macintosh A. (2006). E-participation in policy-making: the research and the challenges. In P. Cunningham & M. Cunningham M. (Eds), *Exploiting the Knowledge*

Economy: Issues, Applications and Case Studies (pp. 364-369). Amsterdam: IOS Press.

Mangule, I. (2016). *E-democracy in action*. Helsinki: Nordic Council of Ministers.

Mendez F. (2013). EU Democracy and E-Democracy: Can the Two Be Reconciled. In K. N. Demetriou (eds), *Democracy in Transition. Political participation in the European Union*. Verlag-Berlin-Heidelberg: Springer.

Norris, D. F. (2010). E-government... not e-governance... not e-democracy: Not now! Not ever? In J. Davies & T. Janowski (Eds.), *Proceedings of the 4th International Conference on Theory and Practice of Electronic Governance (ICEGOV'10)* (pp. 339-346). New York: ACM.

OECD (2003). *Promise and Problems of E-democracy. Challenges of Online Citizen Engagement*. Paris: OECD Publishing.

OECD (2003). *The e-Government Imperative*. Paris: OECD Publishing.

Runnel, P., Pruulmann-Vengerfeldt, P., & Reinsalu, K. (2009). The Estonian Tiger Leap from Post-Communism to the Information Society. *Journal of Baltic Studies*, 40, 29-51.

Shaw, I. (1999). *Qualitative evaluation*. London: Sage.

Tambouris, E., Macintosh, A., Dalakiouridou, E., Smith, E., Panopoulou, E., Tarabanis, K., & Millard, J. (2013). eParticipation in Europe: Current State and Practical Recommendations. In J. R. Gil-Garcia (Eds.), *eGovernment success around the world: Cases, empirical studies, and practical recommendations* (pp. 23-30). New York: IGI Global.

Toots, M., Kalvet, T., & Krimmer, R. (2016, September). Success in eVoting—Success in eDemocracy? The Estonian Paradox. In *International Conference on Electronic Participation* (pp. 55-66). Springer International Publishing.

Tuzzi, A., Padovani, C., & Nesti, G. (2007). Communication and (e)democracy: assessing European e-democracy discourses. In B. Cammaerts & N. Carpentier (Eds.), *Reclaiming the media. Communication rights and democratic media roles* (pp. 31-65). Bristol: Intellect.

Verdegem, P., & Hauttekeete, L. (2010). A user-centric approach in e-government policies: The path to effectiveness? In. C. G. Reddick (Eds.), *Citizens and E-Government: Evaluating Policy and Management* (pp. 20-36). Hershey, Pennsylvania: IGI Global.

Vinkel, P. (2015). *Remote Electronic Voting in Estonia: Legality, Impact and Confidence*. PhD Thesis, Tallinn University of Technology, Tallinn.

Wilhelmsson, N. (2016). Implementation of e-democracy in Finland - new opportunities for effective, transparent and collaborative governance. In *e-democracy, e-government and public sector revisited – Experiences of The Main Themes of the PADOS project in Finland and Estonia* (pp. 11-30). Painopaikka: Painotalo Casper.